

Rent spel

En bok om hållbar tillväxt
på lokal och regional nivå

Sveriges
Kommuner
och Landsting

Rent spel

En bok om hållbar tillväxt
på lokal och regional nivå

Sveriges
Kommuner
och Landsting

© Sveriges Kommuner och Landsting
Sektionen för förnyelse och tillväxt, 118 82 Stockholm

Arena för Tillväxt
118 82 Stockholm

1:a upplagan, maj 2007

ISBN: 978-91-7164-251-6

Text: Jan Torége, Per Sandgren, Torbjörn Conon, Gunnar Johnson, Anette Jansson

Tryckeri: åtta.45

Grafisk form och produktion: Ordförrådet AB

Omslagsillustration: Jan Olsson

Omslag: Impressions textures 250g. Inlaga: Dito Offset 100g

Satt i AGaramond och Folio

Förord

Hållbar tillväxt innebär ett uthålligt samhälle där god ekonomisk, ekologisk och social utveckling förenas. I Sverige handlar det om att hantera den dubbla utmaningen att såväl utveckla ekonomin i global konkurrens som att främja hållbar utveckling. I en global ekonomi får den lokala och regionala jordmånen en allt större betydelse. En jordmån som vårdas, ges näring och växtkraft av dem som bor och verkar där. En hållbar tillväxt tillvaratar unika lokala förutsättningar och människors förmåga till samverkan och förnyelse. Med hållbar tillväxt som prioriterat område vill Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) i samarbete med Arena för Tillväxt förmedla kunskap, tankar och erfarenheter utifrån såväl ett övergripande som ett lokalt och regionalt perspektiv.

Rent Spel riktar sig i första hand till beslutsfattare i kommuner, regioner och näringsliv, men även till andra som vill lära sig mera om hållbar tillväxt och som vill verka för ett hållbart framtida samhälle. Vi hoppas att boken bidrar till att öka förståelsen för hållbar tillväxt, vad det står för och dess betydelse för lokal och regional utveckling.

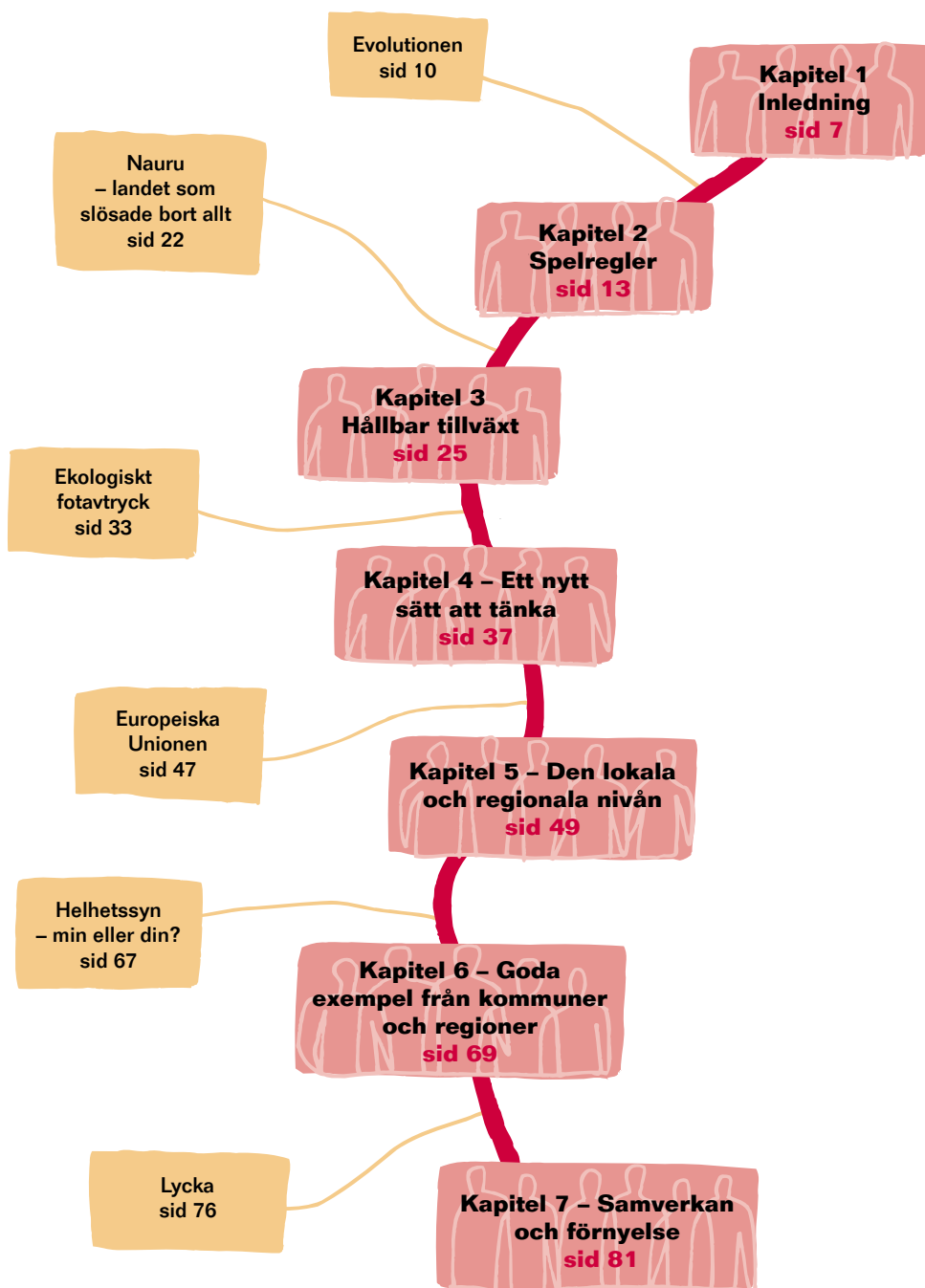
Boken är den fjärde i samarbetet mellan SKL och Arena för Tillväxt där tidigare publikationer är *Mot Strömmen* (2001), *På Spåret* (2003) och *Spela Roll* (2005). *Rent Spel* har sammanställts på SKL, avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad, av Jan Torége (projektledare och huvudförfattare, sektionen för förnyelse och tillväxt) där Per Sandgren, Arena för Tillväxt, Torbjörn Conon, Anette Jansson, Gunnar Johnson och Peter Wenster, samtliga SKL, bidragit med vissa texter. En referensgrupp bestående av Torbjörn Conon, Måns Norberg och Peter Wenster från SKL samt Roland Lexén och Per Sandgren, Arena för Tillväxt, Erika Svensson, IVL Svenska Miljöinstitutet, och Åsa Ögren, ordförande i byggnadsnämnden i Umeå, har bidragit med värdefulla synpunkter.

Stockholm i maj 2007

Ulf Johansson
Avdelningsdirektör
Sveriges Kommuner och Landsting

Roland Lexén
Projektchef
Arena för Tillväxt

Innehåll

Bokens titel "Rent spel" kan associeras till alla tre dimensionerna av hållbar tillväxt: den ekologiska, ekonomiska och sociala. "Rent" är ett nyckelord inom miljörörelsen – "ren luft", "rent vatten", "ren miljö" osv. Spelteori används inom nationalekonomin och syftar till att beskriva fördelaktiga beteenden i samspellet mellan olika parter. Med "Rent spel" avses att uppträda schysst, tillitsfullt och okorrumpert.

Jan Torége, projektledare

Inledning

Nästan all förändring som sker på jorden utgår från människor – vi upptäcker, uppfinner, förbättrar och ställer ibland till det något alldeles otroligt. Varje ny generation är övertygad om att just de har en korrekt verklighetsbild. Det har människan trott sedan vi för första gången började samspela socialt och därmed fick förmåga att kunna föra erfarenheter vidare till nästa generation. Men vi tvingas ständigt korrigera oss. Jorden var inte platt, planekonomi var ingen bra idé, tobaksrökning var inte hippt utan tvärtom livsfarligt, Tommy Steele, Noice och Oasis var inte så himla bra. Nu står vi inför en ny korrigering av vår verklighetsbild och en enorm utmaning – att kunna utveckla vårt välstånd globalt utan att förstöra våra förutsättningar att leva på vår planet.

Att de pågående klimatförändringarna på allvarligt sätt kommer att påverka människor framstår som alltmer sannolikt. Vi kommer att se fler naturkatastrofer och människor på flykt undan dessa. Brist på dricksvatten kommer att leda till oroligheter och i värsta fall krig mellan länder. Den globala ekonomin kommer att skadas. Redan idag förbrukar befolkningen i väst motsvarande 3–5 gånger sin beskärda del av planetens resurser samtidigt som världsbefolkningen beräknas öka med 40 procent till år 2050. Kina, Indien och andra folkrika utvecklingsländer tar stora ekonomiska kliv varje år med sikte på västvärldens sätt att leva. Mot den bakgrunden inser de flesta att något måste göras. Den nuvarande utvecklingen är ohållbar, inte bara för naturresurserna och livsmiljön, utan långsiktigt också för ekonomin och den sociala välfärdens. Slutsatsen är att ekonomin måste omvandlas. Från fossila bränslen till

förnybara bränslen. Från biltransporter, till mer varierade transportsystem. Från slit och släng till en ekonomi byggd på återvinning.

Framtiden är inget vi upptäcker, utan något vi skapar. Domedagsprofetior ska därför inte ses som förutsägelser om framtiden, utan som underlag för samtal om vad vi vill främja eller förhindra i framtiden. Vi ser allvaret i den utveckling vi har idag, men historiskt har människan haft en otrolig förmåga att prestera i takt med förändringar i omvärlden. Den största utmaningen mänskligheten står inför idag är att minska växthusgaserna i atmosfären, utan att ekonomin och den sociala välfärden allvarligt försämras. För att klara detta krävs internationella överenskommelser, teknikutveckling och ekonomiska styrmedel, men även att människor är beredda att förändra en del vanor.

Denna bok består av sju huvudkapitel, samt sex mindre kapitel med lätt-samma sammanfattningar av populärvetenskap m.m. som på olika sätt belyser resonemangen i boken ur en annan synvinkel. Tre av huvudkapitlen håller sig på en generell nivå i syfte att förklara det sociala kapitalet och dess betydelse för en hållbar tillväxt, teorierna bakom begreppet hållbar tillväxt samt vad som måste göras på en övergripande nivå för att ställa om mot en hållbar samhällsutveckling. Två av huvudkapitlen har fokus på den lokala och regionala nivån. Det första av dessa kapitel beskriver på vilka olika sätt kommuner, landsting och regioner kan arbeta för hållbar tillväxt samt vilka problem och hinder som är knutna till dessa arbetsprocesser. Det andra kapitlet tar upp ett antal goda praktiska exempel från Kristianstad, Nora, Botkyrka, Borlänge och Göteborg. I det avslutande kapitlet fördjupas resonemangen kring huvudbudskapen i boken.

Boken baseras främst på befintlig forskning och utredningar inom ämnena socialt kapital och hållbar tillväxt samt på ett antal praktiska exempel från svenska kommuner och regioner. Utan att göra anspråk på att ge en heltäckande bild vill vi med boken fånga andemeningen i vad andra gjort inom dessa områden, koppla ihop resultat från olika studier, föra ned resonemangen på en lokal och regional nivå och framförallt förklara sammanhangen på ett lättfattligt sätt.

”Vill du vara snäll och tala om för mig vilken väg jag ska ta härifrån? Det beror på vart du vill komma” svarade katten. Det spelar inte så stor roll..., sa Alice. Då spelar det heller ingen roll vilken väg du tar, sa katten.”

Från boken Alice i Underlandet av Lewis Carroll

År 1962: *Rachel Carson* publicerade sin bok ”Tyst vår” där den ökade användningen av miljögifter inom jordbruket kraftigt kritiserades. Hon var en av de första som i detta syfte analyserade näringskedjan; studerade hur de biocider som en organism tog upp påverkade djur högre upp i näringskedjan. Boken fick en enormt stor betydelse för synen på biocidanvändning i hela västvärlden och Rachel Carson har blivit något av en ikon inom ekologin.

År 1972: Rapporten ”Tillväxtens gränser” publicerades av en grupp forskare under namnet *Romklubben*. De menade att det finns en gräns för tillväxten när befolkningsökningen, föroreningar, försvårad livsmedelsproduktion samt uttömning av naturtillgångar fortskrider och att vi får en plötslig och okontrollerbar ekonomiskt nedgång när denna gräns är nådd. Det var inte första gången som tillväxtoptimismen ifrågasatts, men rapporten var den första som nådde en större allmänhet och som debatterades mer offentligt.

År 1987: *Brundtlandkommissionen* publicerade detta år sin rapport ”Vår gemensamma framtid”. Kommissionen var tillsatt av FN i syfte att göra en omfattande undersökning av världens miljö samt en kritisk granskning av hur FN skötte miljöfrågorna. Den tog ett helhetsgrepp på världens resurs- och miljöproblem och skilde sig från tidigare studier genom att tala om sambandet mellan fattigdom och miljöproblem. Begreppet hållbar utveckling introducerades.

År 1992: *Agenda 21* är ett handlingsprogram för miljö och utveckling som antogs vid FN-konferensen i Rio de Janeiro. Utvecklingen ska vara hållbar i vid mening; miljömässigt, socialt och ekonomiskt. Handlingsprogrammet betonar vikten av att engagera alla medborgare lokalt och varje lokal myndighet rekommenderas att göra en egen Agenda 21.

År 2000: Inom EU antogs den s.k. *Lissabonstrategin* som har målet att stärka unionens konkurrenskraft och stimulera till arbete och hållbar tillväxt med sikte på ökad sysselsättning. Strategin omfattar åtgärder för att öka sysselsättningen, hålla nere inflationen, förbättra den inre marknaden, öka produktiviteten, minska sociala klyftor och införa ekologiskt perspektiv. Varje år stämmer man av hur långt man har kommit.

År 2001: Vid toppmötet i Göteborg antogs EU:s strategi för hållbar utveckling. *Göteborgsstrategin* kompletterar Lissabonprocessens politiska åtagande, om ekonomisk och social förnyelse, med miljödimensionen. Man konstaterade att klara och stabila mål för hållbar utveckling kommer att medföra betydande ekonomiska möjligheter, bl.a. genom tekniska innovationer och investeringar som genererar tillväxt och sysselsättning. Europeiska rådet betonade speciellt vikten av att bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och resursanvändning.

År 2006: *Sternrapporten* är en uppmärksammas rapport som skrevs av den brittiske ekonomen Nicholas Stern på uppdrag av Storbritanniens regering. Rapporten visade bland annat att de globala kostnaderna för att vidta åtgärder mot klimathotet i dag är betydligt mindre än de avsevärda kostnader som annars uppstår på sikt.

År 2007, 2001, 1995 och 1990: *IPCC* står för Intergovernmental Panel on Climate Change och kallas även FN:s klimatpanel. IPCC:s utvärderingsrapporter är synteser av ett mycket stort material från hela världen i form av forskningsresultat och mätdata. IPCC rapporter har gett en gradvis tydligare grund för hur stark kopplingen är mellan de pågående globala klimatförändringarna och de mänskliga utsläppen av växthusgaser.

Evolutionen

Den viktigaste teknologiska landvinningen i människans historia är varken stenyxan, hjulet eller datorn – det är väskan! Den är grunden för samarbetet, och därmed för hela den sociala ordningen. Kunde man endast få med sig hem de rötter, nötter och frukter eller det vatten som man förmådde bära med händerna så skulle det inte bli mycket till delande. Väskan skapade hemmabasen, arbetsdelningen, delandet av maten och säkrandet av livsmedeltillförseln. Sett ur ett evolutionsperspektiv måste väskan ha varit en absolut omvälvande uppfinning.

Det är författaren Lasse Berg som i boken *Gryning över Kalahari* gör en fascinerande genomgång av mänsklighetens ursprung där han bland annat för fram teorin om väskans betydelse för att vissa grupper av homininer¹ klarade sig bättre, medan andra grupper eller arter dog ut.

Forskare är idag överens om att vi härstammar från en liten folkstam på kanske 10 000 människor för 150 000 år sedan någonstans i Afrika. Vår egen art fanns redan långt tidigare, men klimatet blev oerhört torrt och kallt vid denna tidpunkt och det var inte långt ifrån att människan helt dog ut. Det var med utgångspunkt från denna lilla folkspilla som blev kvar som människans evolution tog fart på allvar. Väskan uppfanns, vi delade mat inom gruppen, hjärnan växte successivt, vi började använda och förstå symboler för att kommunicera och bilda föreställningar om vår omvärld och vi utvecklade talförmågan. Under denna utvecklingsprocess stärktes vår förmåga

att känna empati. Vi kunde föreställa oss hur andra människor tänkte och kunde leva oss in i deras känslor.

Ensam är inte stark

Våra hjärnor började växa snabbare, vilket troligtvis berodde på en kombination av förändrad mer proteinrik kost med större inslag av fisk och skaldjur samt att de grupper som vi ingick i blev allt större, vilket krävde allt mer komplexa samspel och utvecklad språkförmåga. Större grupper hade lättare att överleva, speciellt om de kunde knoppa av andra grupper som de lyckades ha fortsatt goda relationer med. Det gällde att skaffa sig rätt vänner, bygga koalitioner och även att ha en förmåga att vara manipulativ. De som hade bäst förståelse för enskilda gruppmedlemmars egenskaper och deras inbördes relationer blev socialt fram-

¹ Utdöda förmänniskor och oss själva, dvs. alla tvåbenta primater.

gångsrika och fick fler chanser att sprida sina gener.

Människans framgångshistoria handlar om social organisation. Ingen annan varelse har lyckats med konststycket att i samma utsträckning som människan genomföra komplicerade samarbeten med individer långt utanför den närmaste familjen och t.o.m. forma lagarbeten där vinsten inte är omedelbar utan kommer först i en osäker framtid. Det var denna förmåga som tog människan ut på vandringar till andra kontinenter utanför Afrika. De tog sig över Bab al-Mandabsundet till arabiska halvöns sydspets. Med en spridningstakt av ett par mil per generation hade människan befolkat större delen av världen 50–60 000 år senare.

De formella institutionerna föds med jordbrukssamhället

För ca 10 000 år sedan började det uppstå en obalans mellan jordens befolkning, som nu vuxit till ca 8 miljoner, och villebråden. Det hittills största paradigmskiftet i människans historia skedde nu. Vi gick från att vara jägare och samlare till att vara jordbrukare. Befolkningarna i dessa samhällen växte snabbt. Det var inte längre möjligt att dela allt. Varför lägga undan utsäde om man inte ägde skörden? Man arbetade hårt av två skäl; man behöll själv skörden eller man tvingades att arbeta. I takt med

att samhällena växte förändrades strukturerna, man byggde upp staket mellan varandra och murar kring byn eller staden för att skydda det man arbetat ihop. Maten handlade inte bara om att överleva, utan det var någon som ägde den och en del ägde mer än andra.

Jägar- och samlarlivet var på många sätt både enklare och behagligare, men med jordbruket skapades civilisationens grund och materiella välstånd kunde med tiden byggas upp. Det började produceras ett överskott av mat som gjorde att vissa befolkningsgrupper friställdes från matproduktionen. Dessa människor kunde med tiden specialisera sig och bli exempelvis hantverkare, handelsmän, administratörer, väktare och präster. En styrande elit bildades och olika skriftspråk utvecklades för att underlätta utövandet av makt. Lagstiftning, äganderätt och byråkrati konstituerades. Med tiden skapades också valutor för att underlätta handel. De informella normer och värderingar som hade skapats i jägar- och samlargrupperna räckte inte till för att göra livet hanterbart. Med jordbrukssamhället utformades de formella institutionerna.

Vi får ta det onda med det goda

I mindre grupper, såsom våra förfäder levde i tidiga jägar- och samlarsamhällena, är människan såväl djupt empatisk som fantastisk på

att samarbeta. Människan byggde upp gemensamma normer och värderingar samt diverse trosföreställningar om sin omvärld som gav henne trygghet och gjorde livet enklare att leva. Empati och samarbete har varit en synnerligen rationell evolutionär strategi för människan genom årtusenden.

Livet komplicerades och gjordes mer osäkert när människan bildade jordbruks samhällen. Äganderätten och det specialiserade arbetslivet gjorde att det bildades allt fler och allt större grupper. Man kände inte längre igen alla. För att hantera den uppkomna osäkerheten skapades formella institutioner som, tillsammans med de informella normerna, angav spelreglerna för hur människorna skulle leva tillsammans. Människan utvecklade moraliska känslor även till personer utanför den egna gruppen. Men denna mänskliga förmåga är bräcklig. Den kan lätt bryta samman vid olika slags påfrestningar. Människor tenderar att favorisera sin egen grupp på andra gruppers bekostnad när fara hotar eller när tillgången på resurser blir knapp.

"Ju äldre man blir desto mer medveten blir jag av hur gruppen styr mitt beteende. Hur de människor jag söker bekräftelse hos blir avgörande för mina val. Och en grupp som inte består av tänkande individer kan begå väldigt dumma saker".

Ruben Östlund, filmregissör

Lasse Berg menar att grupptricket ofta övertrumfar empatin. Vi har en rent existentiell rädsla för att inte få tillhöra gruppen, inte räknas, inte få respekt och hamna utanför. Denna rädsla är sprungen ur samma evolutionära ådra som empati och viljan att samarbeta. Under förfädernas jägar- och samlarperiod var det fråga om överlevnad att få tillhöra gruppen.

Utanförskap och mobbing påverkar samma delar av hjärnan som reagerar på fysisk smärta och har alltså sin grund i äldre genetiska anpassningar av hjärnan. Vi har vid massmorden i Rwanda sett exempel på hur grupptricket t.o.m. kan slå ut familjeband och att tidigare grannar och vänner i f.d. Jugoslavien tagit kål på varandra för att de tillhört "fel" folkslag. Människans vilja att skilja mellan "oss" och "dem" har lett till ofattbara tragedier, samtidigt som vi kanske inte hade överlevt som art utan denna gruppinstinkt.

"Vi föds med en vilja att skilja mellan gott och ont, att göra det mot nästan som vi vill att hon ska göra mot oss. Det är inte religionerna som gett oss moralen, utan den medfödda moralen som skapat religionerna. Framförallt har vi fötts med ett allt dominerande begär att accepteras och få status av vår grupp. Alla folk har på gott och ont kategorier för vilka grupper som är inne och vilka som är ute. Det är ett av våra medfödda drag att göra denna kategorisering. Vi vet vilka katastrofer den indelningen har medfört i vår historia. Men det är också ett faktum att den moraliska utvecklingen under människans tid på jorden har utmärkts av vår förmåga att hela tiden lyckas expandera denna cirkel av människor som vi identifierar oss med, de som ingår i vårt vi. Vår uppgift i dagens globaliserade värld att utvidga innergruppen till att inte bara gälla våra samlarband, vår klan eller nation, utan hela arten homo sapiens".

Lasse Berg

KÄLLA:

Lasse Berg: "Gryning över Kalahari – hur människan blev människa", 2005.

Spelregler

En fråga som sysselsatt filosofer och andra lärda under århundraden är hur vi både är en individ- och samhällsvarelse, både egoistisk och empatisk, både biologiskt styrd och kulturellt påverkad, både driftsdriven och moralstyrd. Å ena sidan kroppens krav och behov, vår individuella rationalitet till alltings mål och medel. Å andra sidan vårt unika beroende av ett samhälle som kräver att vi förmår formulera och anamma mål och medel som ibland står i motsättning till den individuella rationaliteten. En inre konflikt är människans lott. Att ständigt slitas mellan vad som är bra för mig och vad hon måste offra för andra.

Författaren och journalisten Göran Rosenberg i boken
"Plikten, profiten och konsten att vara människa"

För bara några generationer sedan var vi nästan bara beroende av de människor som vi delade vardagen med – den egna familjen, vänner och övriga bybor. De flesta varor som användes var lokalt producerade, resor utanför hembyn var sällsynta, eventuell miljöförstöring var nästan alltid av egen förskyllan och länken till omvärlden tillika statens förlängda arm var prästen i byn. Detta har ändrats – först genom industrialiseringen och sedan i snabb takt genom globaliseringen. Vi är idag ekonomiskt, socialt och inte minst ekologiskt länkade med människor vi inte känner, som vi inte har någon relation med och som vi kan ha svårt att identifiera oss med. Vi upplever ett ständigt förändringstryck, vilket kommer av att allting hänger ihop. Kapital, människor och kunskap förflyttar sig idag snabbt över nationsgränserna och människors normer och värderingar är i allt mindre utsträckning geografiskt bundna och i allt högre grad formade i de sociala sammanhang och subkulturer som vi ingår i eller som vi väljer att identifiera oss med.

Att globaliseringen utmanar det som samhällen traditionellt byggt på bär både positiva och negativa förtecken. Vi blir allt mer sekulariserade och självförverkligande i våra värderingar och Sverige är det land som drivit denna utveckling längst.² Denna trend finns i flertalet länder. Vi ser oss allt mer som fria individer med allt större valmöjligheter att göra vad vi vill med våra liv och vi slipper undan många av de sociala och kulturella normer och plikter som band upp tidigare generationer. Men det är inte friheten från andra som gör oss till människor, det är beroendet. Och vi är mer beroende av andra människor än någonsin tidigare, vilket inte minst aktualiseras genom klimathotet. Att de flesta människor i västvärlden skulle ha svårt att klara sig en längre tid utan en fungerande livsmedelsinfrastruktur är ett annat exempel på vårt extrema beroende av varandra. Globaliseringen har gjort de bakomliggande strukturerna och länkarna mellan människor mindre tydliga. En hållbar samhällsutveckling innebär att vi måste bli kollektivt medvetna om dessa beroendeförhållanden och att vi kan väga in detta när beslut tas om mål och medel för våra aktiviteter.

Globaliseringen för mycket gott med sig, men vi behöver utveckla vårt sociala kapital som motkraft mot globaliseringens negativa sidor. Med ett utvecklat socialt kapital och en kollektiv medvetenhet går det att förena individualism och mångfald med mellanmänsklig tillit och samhällsansvar. Det ena behöver inte utesluta det andra. Med ett högt socialt kapital kan individualism stå för valmöjligheter istället för egoism, och mångfald kan stimulera kreativitet och bidra till helhetssyn istället för att leda till intolerans.

Sociala fällor

Vad vi gör, beror på vad vi tror att ”de andra” kommer att göra. Det handlar inte bara om personlig moral, utan lika mycket om vilken verklighetsbild vi har. Ibland kan vi agera kortsiktigt, mycket väl medvetna om att det är fel och att vi långsiktigt kommer att förlora på det. Men om man tror att alla andra tar genvägar och fuskar kan det för individen vara fullt rationellt att göra detsamma eftersom man själv annars blir den enda som förlorar. Ett klassiskt exempel handlar om taxiverksamheten i Palermo i Italien.³ För att minska körsträckorna och därmed få fler kunder försökte stadens taxichaufförer i början på 1980-talet att införa en gemensam ledningscentral. Men systemet fungerade inte eftersom chaufförerna ljög om hur nära kunderna de befann sig. Kortsiktigt kunde de chaufförer som ljög mest få fler kunder, men långsiktigt förlorade alla när systemet brakade samman. När något sådant inträffar kan man säga att alla inblandade har gått i en *social fälla*.

² Källa: WVS World Values Survey, Inglehart-Welzel värderingskarta över världen.

³ Källa: Diego Gambetta, "The Sicilian mafia: The Business of Private Protection" (1993).

Det var den amerikanske professorn i statskunskap, Robert Putnam, som på allvar introducerade begreppet socialt kapital för allmänheten.⁴ Han menade att socialt kapital definieras som ”förtroende, normer och nätverk som möjliggör för aktörerna att tillsammans agera mera effektivt för att uppnå gemensamma mål”. Den svenske statsvetaren Bo Rothstein har ifrågasatt delar av Putnams teorier.⁵ Han betonade att grunden för ett väl fungerande samhälle snarare ligger i människors tillit till samhällets institutioner⁶ än på för- eningsverksamhet och sociala nätverk. Båda författarna menar att det sociala kapitalet, utifrån deras respektive tolkning av begreppet, har en bärande roll i människors förmåga att undvika sociala fällor och att bygga ekonomiskt och socialt välmående samhällen.

Inbundet eller överbryggande socialt kapital

I ett samhälle med täta sociala nätverk skapas normer för ömsesidigt samspel. ”Jag gör detta för dig, i förväntan att du gör samma sak för mig om jag behöver hjälp”. Ibland är dessa förtroenden specifika – det är ett utbyte av förtroendet mellan personer som känner varandra. Många sådana kontakter skapar på individnivå fler möjligheter i livet och ger större trygghet. Men som en positiv konsekvens av att människor hjälper varandra kan även mer generella förtroendeband skapas.

Putnam skiljer på *inbundet* och *överbryggande* socialt kapital. Att känna empati och vilja att samarbeta med människor inom familjen, nära vänner, bekanta eller andra som vi identifierar oss med är ett nedärvt beteende och i grunden positivt både för individen och för samhället. Överbryggande socialt kapital uppstår däremot när människor från olika sociala, ekonomiska och etiska sammanhang möts och påverkar varandra utan att konflikter uppstår – när det skapas positiva kontaktytor över gränser som kanske annars utgör grund för misstro. Ur detta kan sedan det generella förtroendet födas, då man börjar lita på människor som man inte känner.

Ett samhälle som saknar överbryggande socialt kapital präglas av konformism och gruppptryck. De individer som avviker från de normer som gäller exkluderas från gemenskapen. Dessa samhällen förlorar ofta förmågan att själv förändra en negativ utveckling. Befolkningen fastnar i gamla traditioner och normer, har få strategier för förändring och eventuella förnyelsebenägna personer stöter på motstånd.

”Bonding social capital is good for ‘getting by’, but bridging social capital is crucial for ‘getting ahead’.”

Xavier de Souza Briggs, professor i statskunskap på Harvard

”If you don’t go to somebody’s funeral, they won’t come to yours.”

Yogi Berra,
amerikansk
baseballlegend

⁴ Med böckerna ”Den fungerande demokratin” (1996) och ”Den ensamme bowleren” (2001).

⁵ I boken ”Sociala fällor och tillitens problem” (2003).

⁶ Institutioner kan sägas vara de spelregler som finns i ett samhälle, eller mer formellt uttryckt de restriktioner som människor sätter upp för att ange formerna för mänskligt samspel, samt med de medel med vilka dessa upprätthålls.

”It’s not the strongest of the species that survive, nor the most intelligent, but the one most responsive to change”.

Charles Darwin

I både det inbundna och överbryggande sociala kapitalet kan banden mellan människor växa kvalitativt, men det inbundna sociala kapitalet har svårare att växa kvantitativt eftersom det utestänger människor.

De formella spelreglernas betydelse

Det sociala kapitalet anses också vara en produkt av den politiska och institutionella miljön i ett land. Bo Rothstein betonar speciellt politikens förvaltningssida och allas rätt till lika behandling som centrala i sammanhanget. Offentliga yrkesutövare som exempelvis poliser, domare, läkare, lärare eller socialarbetare har stor makt över våra liv. Om dessa agerar fördomsfullt, korrupt eller inkompetent kan individen drabbas hårt samtidigt som den generella tilliten för hur samhället fungerar allvarligt skadas.

Forskning har visat att social och ekonomisk framgång i ett land beror på en kombination av kapacitet hos både civilsamhället och de formella institutionerna. Enligt ekonomen och nobelpristagaren Douglas North beror ett lands framgång i hög grad på samhällets förmåga att skapa formella och informella spelregler som är produktiva, stabila, rättvisa och allmänt accepterade samt tillräckligt flexibla för att kunna förändras som svar på förändringar i omvärlden. North kallar denna förmåga för ”anpassningsbar effektivitet”. Länder eller samhällen som är präglade av korruption, religiös fundamentalism, patriarkala system, allmän konservatism eller är fångade i ideologier där kartan redan är färdigritad har oftast haft svårt att såväl hävda sig ekonomiskt och socialt som att skydda sina miljöresurser.

Socialt kapital främjar både ekonomi och ekologi

Att det sociala kapitalet är bra för den sociala dimensionen av hållbar tillväxt är självklart, men socialt kapital har också en positiv inverkan på ekonomi och stärker förutsättningarna för en mer ekologisk samhällsutveckling.

Förtroende och tolerans skapar ekonomisk tillväxt

Ett samhälle med högt socialt kapital är mer ekonomiskt effektivt än ett samhälle där människor misstror såväl varandra som systemen. Ekonomer brukar prata om ett samhälles transaktionskostnader. Det är kostnader som uppkommer för att man måste ägna mycket resurser åt att anpassa sig till korrupta samhällssystem, skydda sig mot bedrägligt beteende eller för att klaga på motparten om avtal eller att lagstiftning inte följts. Dessutom uträttas mycket mera om man inte måste återgälda eller balansera varje liten tjänst eller affärsuppgörelse direkt.

I dagens kunskaps- och kommunikationssamhälle finns det ofta ett stort immateriellt värde i företag och organisationer i form av kompetens hos de anställda, ledningen och styrelsen, deras nätverk samt förmåga att samverka och organisera arbetet på ett bra sätt. Det är värden som utgår från människors kunskap och de sociala relationer som finns mellan individerna såväl inom organisationen som i externa kontakter med andra aktörer i samhället.

”Förtroende människor emellan är den viktigaste av alla råvaror i en globaliserad värld. Storlek hjälper inte, naturtillgångar hjälper inte, industriella traditioner hjälper inte, om du saknar ett gott styre baserat på tillit.”

Niklas Ek Dahl, politisk redaktör, Dagens Nyheter 2007-01-23

Tolerans är ett viktigt inslag i det överbyggande sociala kapitalet. Det är också en av de tre faktorer som ekonomen Richard Florida lyfter fram som viktiga för att skapa socialt och ekonomiskt dynamiska samhällen. Florida menar att det finns ett samband mellan tolerans och tillväxt inom kreativa näringar i olika storstadsregioner i USA. Floridas förklaring är att kreativa människor ofta väljer att bosätta sig i städer med ett öppet och tolerant klimat och att företagen söker sig till de städer där den attraktiva arbetskraften finns. Tolerans utgör tillsammans med teknik och talang de tre viktigaste mekanismerna bakom ekonomisk tillväxt i kunskapssamhället, enligt Florida. En viktig skillnad mellan dessa faktorer är att teknik och talang är flyttbara, medan öppenhet och tolerans är något som sakta byggs upp genom komplicerade sociala och historiska processer och därför har en större platsbundenhet.

Sällan blir betydelsen av det sociala kapitalet för ekonomisk tillväxt så tydligt som när ett samhälle eller en kommun ställs inför en kris. Nästan alltid visar det sig finnas ett extra mått av socialt kapital latent bland befolkningen. Det är anmärkningsvärt vilken potential det ofta visar sig finnas för samverkan, handling och kreativitet när behovet är som störst.

Socialt kapital är en katalysator för hållbar utveckling

Socialt kapital kan ses som ett smörjmedel eller en katalysator för att kunna genomföra åtgärder för hållbar utveckling eller för miljön specifikt. Länder som har ett utvecklat socialt kapital har mycket större förutsättningar än andra att snabbt utveckla och ta i bruk mer resurseffektiv teknik och att förändra sina konsumtionsmönster. I samhällen med låg social tillit är det svårt att upprätta okorrumperade politiska system och det är inte lätt att få medborgarna att uppoffra något ”för det gemensamma bästa” eftersom få tror att någon annan är beredd att uppoffra något. På internationell nivå måste världens länder i

större utsträckning kunna se förbi de egna ländernas ekonomiska särintressen – parallellen till Palermos taxichaufförer är tydlig. Kortsiktigt kan enskilda länder och framförallt vissa branscher och företag vinna på att världens stormakter inte kan komma överens om gemensamma insatser för att minska koldioxidutsläppen, men långsiktigt är alla förlorare.

Hållbar utveckling på den lokala och regionala nivån handlar i stor utsträckning om hur väl ekonomiska, sociala och ekologiska frågor kan integreras med varandra och hur väl förtroendevalda kan fungera som brobyggare mellan olika aktörer lokalt och regionalt. Alla som arbetat i en större organisation vet hur svårt det kan vara att få olika avdelningar att dra åt samma håll. Det uppstår kulturkrockar när människor med olika status, erfarenheter och perspektiv ska samverka med varandra. För det politiska ledarskapet handlar det om att leda utvecklingsprocesser genom informella nätverk med näringsliv, civilsamhälle och universitet. Bland tjänstemännen som verkar på lokal eller regional nivå handlar det om att utveckla förtroende och respekt för olika sektorer och professionernas kunskap och erfarenheter.

Kollektiv medvetenhet

Kollektiv medvetenhet behöver inte ha något med kollektiva lösningar att göra. Tvärtom, ju högre den kollektiva medvetenheten är desto mindre är behovet av kollektiva lösningar. Ju mer vi som individer tänker och agerar hållbart, desto mindre är behovet av ekonomiska styrmedel och politiska regleringar. Ju mer människor förstår att de är beroende av andra människor och ser långsiktiga konsekvenser av sitt handlande, desto mindre omfattande behöver de tvingande åtgärderna vara. Ju starkare det sociala kapitalet är, desto större är förutsättningarna för att skapa en framtida hållbar samhällsutveckling.

KÄLLOR:

Bo Rothstein: "Sociala fällor och tillitens problem", 2003.

Douglas C. North: "Att förstå ekonomi i förändring", 2006.

Göran Rosenberg: "Plikten, profiten och konsten att vara människa", 2004.

Jan-Evert Nilsson & Åke Uhlin: "Regionala innovationssystem; en fördjupad kunskapsöversikt", 2001.

Jonas Helgertz, Lunds Universitet: "Socialt kapital på två sidor Öresund – en studie utifrån konstruktionen av ett Socialt Kapital Index", 2005.

Malin Eriksson, Umeå universitet: "Socialt kapital – teori, begrepp och mått, en kunskapsöversikt med fokus på folkhälsan", 2003.

Michael Woolcock & Deepa Narayan: "Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy", The World Bank Research Observer, Vol. 15, No.2, 2000.

Richard Florida: "The Flight of the Creative Class – The New Global Competition for Talent", 2005.

Idag tycker få att det är en uppoffring med rökförbud i offentliga lokaler – ett förbud som varit fullständigt otänkbart för 30–40 år sedan. På 1960-talet var hälsoriskerna med rökning i princip okända och många vuxna rökte. I slutet av 1970-talet började riskerna uppmärksammas, men det ansågs av allmänheten vara ett för stort ingrepp i den personliga friheten med ett förbud om rökning på offentliga platser. Själva definitionen av frihet i samband med rökning har förändrats på dessa 30 år – från individens frihet att själv bestämma, till friheten för icke-rökare att slippa tobaksröken. Från frihet att röka till rökfrihet.

Idag ser vi på miljöfrågan på samma sätt som vi såg på rökningen i slutet av 1970-talet. Vi börjar förstå att en ökad global resursförbrukning är farlig för oss, men varken allmänhet eller politiker är ännu redo att ta alla de steg som krävs. Frågan är om vi i framtiden kommer att uppfatta en hållbar samhällsutveckling på samma sätt som de flesta idag uppfattar rökförbudet – inte som en uppoffring, utan tvärtom som en fullständigt naturlig utveckling?

Nauru – landet som slösade bort allt

Naurus uppgång och fall är ett förbluffande exempel på när ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling står i ett motsatsförhållande. Nauru är en ö i Stilla Havet och ett av världens minsta länder med knappt 12 000 invånare fördelade på 21 kvadratkilometer. Landet blev självständigt 1968 och kunde tack vare stora tillgångar av brytbart fosfat nå en mycket hög ekonomisk tillväxt och hade under några år på 1970-talet en av världens högsta BNP per capita. Men i början av 1990-talet började tillgångarna av fosfat att sina.

Brytningen av fosfaten har i sig skapat en miljökatastrof av gigantiska mått och över 80 procent av ön utgörs idag av ett obeboeligt och ogästvänligt månlandskap. När invånarna mycket snabbt höjde sin levnadsstandard minskade incitamenten för arbete, istället importerades billig arbetskraft från fattigare grannöar. Sambanden mellan lärande, kompetens och ett bättre liv försvagades av denna utveckling. Samtidigt försvann mycket av de gamla traditionerna och kunskaperna i takt med en snabb förändring av livsstilen. Satellit-TV och snabbmat introducerades och trots de korta avstånden köpte många bil eller motorcykel. Folkhälsan fick stryka på foten och landet har numera världsrekord i antal diabetiker, gravt överviktiga och rökare i förhållande till folkmängden.

Innan självständigheten hade medborgarna god hälsa, egna rika traditioner och förtroende för varandra och för sina institutioner. På bara en generation har mycket av detta förändrats.

Befolkningen har under lång tid kommit att lita på och bli beroende av statens försörjning och är idag såväl besvikna som arga, vilket minst dussinet regeringsskiften sedan 1995 vittnar om.

Utländska bedragare fann i Nauru ett perfekt land att agera i – mycket pengar och naiva eller korruperade politiker – och landet har förlorat stora summor pengar i dåliga affärer. När ekonomin under slutet av 1990-talet havererade gjorde landet ett desperat försök att hitta nya inkomstkällor. Bland annat startades ett stort antal offshore-banker som främst användes för att tvätta svarta pengar. FN och USA har numera tvingat Nauru att upphöra med verksamheten och landet är idag bankrott och helt beroende av bistånd.

Yahoo travel service rekommenderar inte Nauru till någon utom personer med ett ytterst specialiserat intresse för gruvnäring, fascination för mänsklig dårskap eller en önskan att besöka vartenda land i världen.

KÄLLOR:

Bertil Lintner, artikel i Svenska Dagbladet 2003-04-10.

Richard Taylor & Kiki Thoma: Artikel i American Journal of Public Health, "Mortality patterns in the modernized Pacific island nation Nauru", February 1985.

Robert Aschberg, krönika i Aftonbladet 2002-01-05.

Yahoo Travel Service 2006-09-13, www.travel.yahoo.com

Hållbar tillväxt

GNP measures neither our wit nor our courage, neither our wisdom nor our learning, neither our compassion nor our devotion to our country. It measures everything, in short, except that which makes life worthwhile.

Robert F. Kennedy, amerikansk senator och presidentkandidat

Vad menas egentligen med hållbar tillväxt och hållbar utveckling? Begreppet hållbar utveckling kommer från Brundtlandskommissionens rapport "Vår gemensamma framtid" där följande mening om vad hållbar utveckling är brukar citeras:

"Att försäkra sig om att utvecklingen tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov."

Vikten av en jämn fördelning av resurser såväl inom som mellan generationer är central. Hållbar utveckling förutsätter såväl ett helhetstänkande som ett långsiktigt perspektiv på utveckling och Brundtlandskommissionens definition av hållbar utveckling inbegriper tre samverkande dimensioner; *ekologisk, ekonomisk och social*. De tre aspekterna är ömsesidigt beroende av varandra och för att kunna planera för ett framtida hållbart samhälle måste alla tre dimensioner vara beaktade och integrerade i varje strategiskt beslut.

Brundtlandskommissionen menade att ekonomisk tillväxt och omtanke om miljö inte behöver utesluta varandra, utan kan gå hand i hand. Kommissionen betonade att en hållbar utveckling sätter upp gränser, men dessa är inte absoluta utan påverkas av bland annat demografi, teknologi, samhällsorganisation, våra normer och värderingar, naturresurser och biosfärens förmåga att

tåla effekterna av människors olika verksamheter. Hållbar utveckling ska därför inte tolkas som ett permanent tillstånd utan som en förändringsprocess.

Hållbar tillväxt handlar i Sverige om att hantera den dubbla utmaningen att såväl utveckla ekonomin i global konkurrens som att främja hållbar utveckling. Det betyder att ekonomisk utveckling inte får ske till priset av ett delat och ojämnt samhälle eller en förstörd miljö, de sociala systemen får inte underminera ekonomin och att miljöpolitiken måste vara kostnadseffektiv.⁷

I Västra Götalandsregionens skrift ”Hållbar tillväxt i Västra Götaland” beskrivs sambanden mellan de tre dimensionerna på ett bra sätt.

- **Sambandet mellan miljön och den sociala dimensionen** gäller å ena sidan miljöns påverkan på befolkningens psykiska och fysiska hälsa och å den andra sidan värderingar och normer som styr hur människor hanterar miljön. På lång sikt bör det i mångkulturella samhällen med social sammanhållning och där invånarna känner social tillit till varandra vara betydligt mindre risk för att dagens miljöresurser riskeras på bekostnad av omvärlden eller framtiden.
- **Sambandet mellan den sociala dimensionen och ekonomin** handlar om människans insatser för ekonomisk tillväxt, och vad den ekonomiska tillväxten betyder för människor. Det handlar om hur formella institutioner samt normer, värderingar och attityder påverkar marknaderna. Ekonomiska aktiviteter ger utrymme för ökad rikedom men påverkar också fördelningen av det ekonomiska resultatet i samhället.
- **Sambandet mellan ekonomi och miljö** handlar om hur ekonomin påverkar miljön, men också omvänt om miljön som ekonomisk resurs, om politiska beslut gällande miljöresurser och om hur utveckling av ny miljöteknik kan främja ekonomisk tillväxt.

Vad är det för fel på ekonomisk tillväxt?

Traditionellt används bruttonationalprodukten (BNP) som mått på länders ekonomiska aktivitet och välbefinnande. Måttet på ekonomisk tillväxt baseras på förändringen av BNP som är summan av alla varor och tjänster som produceras i ett land under ett år. Något förenklat skapas ekonomisk tillväxt dels genom fler arbetade timmar, dels genom ökad produktivitet. BNP och dess tillväxt är etablerade begrepp som är förhållandevis enkla att mäta och de är, trots en hel del brister, relevanta som mått på produktion och välbefinnande. Men ur ett hållbarhetsperspektiv är begreppen undermåliga eftersom ekonomisk tillväxt kortsiktigt kan skapas utan hänsyn till ekologiska, sociala och långsiktiga ekonomiska värden.

⁷ Denna mening är ett citat från Naturvårdsverkets rapport ”Det nya tillväxtarbetet”.

Något som gör det svårare att fatta rationella beslut är att vinsterna respektive förlusterna i de tre dimensionerna kommer olika snabbt. Den ekonomiska tillväxten hämtas hem snabbt, de sociala vinsterna något långsammare medan effekterna av den ekologiska utarmningen syns långsamt. Därför är det svårt att adressera ansvaret för de problem som en ekonomisk tillväxt ger på bekostnad av social och ekologisk hållbarhet. En annan svårighet i arbetet med att åstadkomma hållbar tillväxt är närhetsfaktorn. Den innebär att graden av engagemang för att ta itu med problemen som ekonomisk tillväxt kan medföra beror på avståndet till problemet. Avståndet kan vara geografiskt, tidsmässigt eller emotionellt. Fördelarna är förutsägbara och inträffar på kort sikt, medan nackdelarna uppkommer långt senare och tar sig uttryck som kan vara svåra att förutsäga.⁸

Ett stort problem är att människor överutnyttjar vissa miljöresurser, vilket bottenar i så kallade marknadsmislyckanden. Konsumenten betalar endast för producent- och försäljningsledens kostnader för uttag och bearbetning samt för vinst, men det finns ofta en kostnad som även drabbar andra parter. Utnyttjandet av miljön vid exempelvis skogsskövling eller flygresor uppfattas av producenten och konsumenten som gratis, men lokala samhällen drabbas hårt om träd som binder jorden och håller kvar regnvatten huggs ned och utsläppen från flygen drabbar oss alla genom förändringar av klimatet.

En hållbar tillväxt innebär ett vidgat synsätt på tillväxt där de mänskliga behoven står i centrum istället för de behov som hanteras av marknaden. Hållbar tillväxt innebär därmed ett mervärde i förhållande till den traditionella ekonomiska tillväxten.

Hållbar koll på nationalförmögenheten

I teoribildningen kring hållbar tillväxt används ofta begreppet nationalförmögenhet. Här framträder en bredare bild av ekonomin än den som vanligtvis brukar debatteras i ekonomisk-politiska sammanhang eller som ryms inom BNP-måttet. Den nationella förmögenheten utgörs av fyra kapital sorter; naturkapital, humankapital, socialt kapital och tillverkat kapital.

Naturkapitalet – förnybart eller ändligt

Ursprunget till alla varor som produceras kommer från naturkapitalet som kan delas in i förnybara resurser och ändliga resurser. Det förnybara naturkapitalet omfattar ekosystemen, den flödande energin – sol, vind och vatten – och de naturliga kretsloppen som återcirkulerar alla materia och samtidigt fungerar som livsunderstöd, dvs. vattencykeln, kvävecykel, kolcykeln etc. Ett ekosystem är en väv av djur, växter och icke levande miljö som verkar i ett komplext

⁸ Källa: Kairos Future "Hållbar tillväxt och tillväxtens hållbarhet – en specialrapport för Kairos Agora omvärld", 2003.

samspel inom ett visst område. Det ändliga naturkapitalet består främst av mineraler samt fossila energikällor som olja, kol och gas.

Det stora bekymret är inte att de ändliga resurserna ska ta slut – man upptäcker hela tiden nya fyndigheter⁹ och sådana fyndigheter som tidigare inte ansetts möjliga att exploatera kan tas i bruk i takt med att tekniken för utvinning utvecklas och att råvarupriserna stiger. Vidare leder den tekniska utvecklingen och ökad återvinning av råmaterial till effektivare materialanvändning. Hoten i dag gäller främst den biologiska mångfalden genom utfiskade vatten, döda korallrev, skövlad skog och eroderad mark och att utsläpp och avfall vida överstiger jordens förmåga att absorbera dem. Problemet med fossil energiutvinning är alltså inte främst att den ska ta slut, utan att användningen skapar utsläpp av koldioxid som ger klimatförändringar. Dessa förändringar kommer att höja vattennivån och rubba jordens ekosystem på ett sätt som delvis är oförutsägbart, men som kommer att få mycket kostsamma effekter för mänskligheten om vi inte förmår ändra vårt avtryck på miljön.

Humankapitalet – kunskap, yrkesskicklighet och hälsa

Humankapitalet är bundet till människorna i form av kunskaper, yrkesskicklighet och hälsa. Fördelen med humankapitalet är att ju mer det används desto mer växer det. Humankapitalet har en avgörande betydelse för hur länders ekonomier utvecklas. I fattiga länder är en bättre hälsa, minskad barn-dödlighet och allmän skolgång grunden för att överhuvudtaget sätta igång en positiv förändringsprocess. I mer utvecklade länder konkurrerar vi i allt större utsträckning med varandra genom humankapitalet. Spetskompetens,

Nationalförmögenheten består av fyra kapitalsorter

Humankapital

Tillverkat kapital

Socialt kapital

Naturkapital

⁹ Den lättillgängliga oljan kan dock komma att ta slut inom överskådlig tid.

kreativitet och livslångt lärande är nyckelord i sammanhanget, men det är också viktigt att människor inte ställs utanför arbetslivet. Ett samhälle som inte klarar av att även ta tillvara den kompetens och yrkesskicklighet som människor med sämre kvalifikationer och hälsa trots allt har kommer att ställas inför stora problem i framtiden. Detsamma gäller för länder där hälsoproblem som fetma, drogmissbruk och ungdomars psykiska ohälsa tilltar. Tillväxt som ökar genom ökad sysselsättning ger dessutom dubbla ekonomiska positiva effekter eftersom löner och skatteinkomster ökar samtidigt som utbetalningar av olika former av ersättningar minskar.

Socialt kapital – det sammanhållande kittet

Som tidigare nämnts i boken återfinns det sociala kapitalet i relationerna mellan individer och aktörer i samhället. Det utgör själva kittet i samhället och består dels av samhällets formella institutioner, dvs. hur samhället på papperet är inrättat med lagstiftning, statsförvaltning, ägarstruktur, rättsväsende etc., dels av de informella regler som befolkningen själva sätter upp i form av normer, värderingar, sedvänjor etc. Avgörande för storleken på det sociala kapitalet är hur väl de formella institutionerna fungerar i praktiken och vilket förtroende som finns för dem bland medborgarna samt hur tillitsskapande de informella spelreglerna är. Korruption, kartellbildning, redovisningsskandaler, skattefusk, bidragsfusk etc. har sin grund i såväl hur samhället är organiserat som vad vi anser vara acceptabelt eller inte. Socialt kapital byggs upp långsamt i positiva cirkelsamband, men kan förvånansvärt snabbt falla sönder om förtroenden raseras och fördomar ges fritt spelrum.

Tillverkat kapital – av människan skapat

Det tillverkade kapitalet är det mänskligt skapade kapitalet som exempelvis vägar, bilar, hus, fabriker och maskiner. Traditionella investeringar i främst näringslivet, men även i offentlig sektor genom exempelvis infrastruktur-satsningar ökar det tillverkade kapitalet, medan förslitning och tekniskiften minskar detta kapital. Makthavare inom näringslivet och politiken måste balansera ägarkrav på aktieutdelningar respektive medborgarnas krav på offentlig konsumtion mot behoven av ny- eller återinvesteringar som stärker framtida förutsättningar för ekonomisk tillväxt. För den hållbara utvecklingen är det viktigt att teknikutvecklingen ges en sådan inriktning att den snabbt bidrar till att minska det tillverkade kapitalets behov av naturkapital och att vi är medvetna om att de val av långsiktiga investeringar vi gör idag inom exempelvis samhällsplanering, nybyggnation och infrastruktur påverkar vårt uttag av naturresurser under lång tid framöver.

I praktiken är det väldigt svårt att beräkna nivå och förändringar i nationalförmögenheten. Begreppet och uppdelningen i de fyra kapitalarterna används här främst för att illustrera att det finns andra värden än BNP och ekonomisk tillväxt att ta hänsyn till och att hållbar tillväxt handlar om utmaningen att kunna använda, bevara och stärka dessa fyra kapitalbestånd samtidigt som Sveriges konkurrensförmåga förbättras på den globala marknaden.

En ekvation som måste lösas

Vi lämnar begreppet hållbar tillväxt en stund och riktar fokus mot naturkapitalet. Det är den som sätter gränser för den ekonomiska tillväxten. En ökad förståelse för sambanden mellan livskraftiga ekosystem och en positiv samhällsutveckling är en grundförutsättning för en hållbar framtid. Vi måste helt enkelt bli medvetna om naturens begränsade förmåga att svara upp mot den resursförbrukning som sker idag. Ekonomen Herman Daly har hävdad att minskningen av det förnybara naturkapitalet numera är den grundläggande begränsningen på det mänskliga samhällets utveckling. Fiskerinäringen hålls exempelvis inte tillbaka på grund av brist på fiskebåtar, utan av bristen på fisk.

Det finns fem övergripande faktorer som påverkar det globala uttaget av naturkapital:¹⁰

- 1) **Befolkningens storlek:** Vi landar enligt FN:s beräkningar på knappt 9,2 miljarder människor på jorden år 2050¹¹, dvs. en ökning med nära 40 procent jämfört med dagens siffra. Därefter kommer befolkningen sannolikt att minska – något som redan händer i Japan och i en del europeiska länder. I de fattigaste länderna där flest barn föds är det grundläggande välfärdsförbättringar som ökad utbildning, bättre folkhälsa samt mer egenmakt till kvinnor – genom exempelvis mikrolån¹² – som har störst inverkan på födelsetalen.
- 2) **Genomsnittlig konsumtion per person:** Potentialen för att minska konsumtionen beror i hög grad på individens ekonomiska situation. Människor som lever under eller på existensminimum måste få öka sin konsumtionsnivå, medan mer välbeställda människor lättare kan minska eller ställa om konsumtionen mot mer immateriella tjänster och hållbara varor utan att livskvaliteten försämras.
- 3) **Intensiteten i resursförbrukningen:** Det handlar om hur mycket resurser från naturkapitalet som används för att producera en given mängd varor och tjänster. Här finns den största potentialen till förbättringar. Det kan exempelvis röra sig om effektiviseringar av energiförbrukningen inom

¹⁰ Källa: Världsnaturfonden, "Living Planet Report", 2006.

¹¹ Källa: FN, Population Reference Bureau, www.prb.org

¹² Idén om mikrolån till fattiga kvinnor kom från nobelpristagaren och ekonomen Muhammad Yunus som upptäckte att också mycket små lån kunde göra en enorm skillnad för en utfattig persons möjlighet att bryta sig ur fattigdomen. Att det främst är kvinnor som får mikrolån beror på att de i praktiken är bättre än män på att sköta amarteringarna.

industrin och i boendet, ökad återvinning av varor, fler ”miljöbilar” och minskade varutransportsträckor.

Dessa tre faktorer utgör grunden för begreppet ”Ekologiskt fotavtryck” som behandlas i nästa kapitel. De två återstående faktorerna bestämmer jordens biokapacitet, dvs. jordens totala kapacitet för biologisk produktion.

- 4) **Bioproduktiv yta:** Det är möjligt att åter bruka mark som tidigare eroderats, exempelvis genom att anlägga terrasser, konstbevattna eller genom långsam uppbyggnad av matjord. Detta ska dock ställas mot ökad urbanisering, ökenutbredning och försaltning av mark och sötvatten.
- 5) **Bioproduktivitet per hektar:** Denna beror både på typen av ekosystem och hur den används. Ny jordbruksteknik höjer produktiviteten per hektar, men kan samtidigt minska den biologiska mångfalden. Intensivt och energislukande jordbruk och mycket konstgödning ökar avkastningen, men kan på lång sikt medföra att jorden utarmas och att avkastningen per hektar i förlängningen minskar.

Den bioproduktiva ytan och dess bioproduktivitet bildar tillsammans jordens biokapacitet. Denna måste långsiktigt vara minst lika stor som det avtryck på naturkapitalet som befolkningen, konsumtionen per person och intensiteten i resursförbrukningen totalt lämnar efter sig. Människligheten måste lösa denna ekvation och vi har inte lång tid på oss.

Illustration: Ulf Lundkvist. Text: Jan Torége

KÄLLOR:

- Centrum för tvärvetenskaplig miljöforskning (CTM):
"Världens eko – en antologi om miljö- och utvecklingsfrågor", 2005.
- Bengt Kriström: Artikel i tidskriften SLU (Statens Lantbruksuniversitet) kontakt. "Hållbar utveckling är inte bara en miljöfråga", 1999.
- ITPS, Eva Alfredsson, Bengt Kriström, Mattias Ankarhem: "Samhälls-ekonomiska aspekter och mått på hållbar utveckling", A2006:009.
- Kairos Future, Erik Franzon, Magnus Kempe, Mats Lindgren:
"Hållbar tillväxt och tillväxtens hållbarhet – en specialrapport för Kairos Agora Omvärld", 2003.
- Maria Wetterstrand m.fl.: "En ekonomisk politik för hållbar utveckling". Motion till riksdagen 2002/03:Fi275.
- Naturvårdsverket: "Det nya tillväxtarbetet – förändringsarbete för en hållbar regional utveckling", 2002.
- Sveriges Kommuner och Landsting: Positionspapper om hållbar tillväxt, 2006.
- Världsnaturfonden (WWF): "Living Planet Report 2006".
- Västra Götalandsregionen: "Hållbar tillväxt i Västra Götaland – stora utmaningar för en hållbar framtid", 2003.
- Yvonne Ruwaida m.fl.: "Grön ekonomi". Motion till riksdagen 2003/04:Fi303.

Ekologiskt fotavtryck

These boots are made for walking, and that's just what they'll do, one of these days these boots are gonna walk all over you.

Lee Hazlewood "These boots are made for walking"

BNP och ekonomisk tillväxt säger inget om hur hållbar utvecklingen är i ett land. Samhällsutveckling är i viss mån en konsekvens av vilka indikatorer vi väljer för att mäta denna på – ”vi får det vi mäter”. Det sker därför stora ansträngningar för att hitta ”gröna” utvecklingsmått som både fungerar teoretiskt och som praktiskt går att mäta. En del av måtten är mycket teoretiska till sin karaktär, men ett av de mått som både fått stort genomslag och är lätt att ta till sig är det ekologiska fotavtrycket. Det visar hur stor yta det behövs för att dels försörja befolkningen med exempelvis energi, transporter och livsmedel, dels för att ta hand om det avfall och de utsläpp som vi producerar. Vi får helt enkelt en siffra på hur stort avtryck vår livsstil gör på miljön.¹³

Det ekologiska fotavtrycket per person, räknat för hela jordens befolkning, låg på 2,2 hektar (22 000 kvadratmeter) år 2003, medan den faktiska biokapaciteten¹⁴ uppgick till 1,8 hektar. Det betyder att mänsklighetens konsumtion överskrider jordens produktionsförmåga (biokapacitet) med nästan 25 procent, vilket tar sig uttryck i klimatförändringar, erosion, minskad biologisk mångfald, utfiskning och annan utarmning av naturkapitalet. Det största bidraget i negativ mening kommer från utvinningen och användandet av energi. Denna står nästan för hälften av det globala ekologiska fotavtrycket.¹⁵

¹³ Ekologiskt fotavtryck får ibland kritik för att den inte är något exakt mått på miljöpåverkan och för att vattenresurser och miljögifter inte är inkluderade, men icke desto mindre är det ekologiska fotavtrycket antagligen det hittills mest pedagogiska måttet för att visa på vårt beroende av naturen.

¹⁴ Biokapacitet är jordens förmåga till biologisk produktion. Denna förmåga varierar med jordens produktivitet – en hektar odlingsjord är mer än dubbelt så produktiv som en hektar skogsmark, som i sin tur är betydligt produktivare än betesmark eller hav.

¹⁵ Källa: Världsnaturfonden "Living Planet Report 2006".

Ekologiskt fotavtryck och biokapacitet 2003 (hektar per person)

Rankning	Land	Ekologiskt fotavtryck	Biokapacitet	Ekologiskt över- eller underskott
1	Förenade Arabemiraten	11,9	0,8	-11,0
2	USA	9,6	4,7	-4,8
3	Finland	7,6	12,0	4,4
4	Kanada	7,6	14,5	6,9
5	Kuwait	7,3	0,3	-7,0
6	Australien	6,6	12,4	5,9
7	Estland	6,5	5,7	-0,7
8	Sverige	6,1	9,6	3,5
71	Kina	1,6	0,8	-0,9
120	Indien	0,8	0,4	-0,4
147	Afghanistan	0,1	0,3	0,2
	Genomsnitt i världen	2,2	1,8	-0,4

Källa: Världsnaturfonden, "Living planet report" 2006.

I princip lämnar alla länder med högt materiellt välstånd ett stort fotavtryck efter sig, medan avtrycken från utvecklingsländerna generellt är små. Många svenskar har bilden av att vår livsstil är relativt miljövänlig. Vi sorterar, handlar relativt ofta miljömärkt och är ganska duktiga på att använda teknik för att mildra en del av miljöproblemen. Men vi har samtidigt en hög energikonsumtion, bland annat beroende på klimatet och på relativt sett billig el. Svenskarna har dessutom stora boendeytor att värma upp och använder stora och bränsleslukande bilar. Vi konsumerar väldiga mängder trä och papper och fotavtrycket dras också upp av att vi äter förhållandevis mycket kött, som är energi- och arealkrävande att producera. Sverige handlar mycket med andra länder och vår höga konsumtion lämnar stora spår i andra länder. Per invånare är vi faktiskt ett av de länder som mest belastar de globala

ekosystemen. Världsnaturfonden placerar oss på en åttonde plats av världens länder. Skulle alla världens invånare leva som vi gör i Sverige skulle det behövas två jordklot till.

Du kan själv testa hur stort ditt ekologiska fotavtryck är på sajten www.earthday.net.

Glest befolkade länder med stor andel högproduktiv mark kan ändå ha ett ekologiskt överskott eftersom landets biokapacitet överstiger det ekologiska fotavtrycket. Sverige är ett sådant land, liksom Finland, Kanada och Australien. Den svenska befolkningen är "miljöbovar", men som land betraktat är Sverige en tillgång för den globala miljön med stor biokapacitet per invånare och med stora arealer som kan suga upp koldioxid även från andra länders befolkningar.

De största obalanserna finns i länder med både stor befolkning och ekologiska underskott. USA har ett av världens största ekolo-

giska underskott per person och en befolkning på drygt 300 miljoner människor. I Kina och Indien lever en tredjedel av världens befolkning. Det ekologiska underskottet per person är ännu måttligt, men mängden människor och den snabba ökningen av det materiella välståndet i dessa två länder ökar dramatiskt det globala ekologiska fotavtrycket och därmed utarmningen av vårt klots naturkapital. Utvecklingen är orimlig och den måste förändras och göras hållbar – på global, nationell och lokal nivå.

KÄLLOR:

Affärstidningen för miljö & utveckling:
"Svenskar har stort ekologiskt fotavtryck", artikel 2006-10-26.

Svenska Naturskyddsföreningen
hemsida: "Våra ekologiska fotavtryck
– svenskens konsumtion sätter spår
i Syd", 2006-12-15.

Världsnaturfonden: "Living planet report
2006".

Ett nytt sätt att tänka

Det är viktigt att vara rädd om jorden så att barnen kan få färskt bröd och frisk luft. Och så är det viktigt att borsta tänderna.

Anne, 6 år, i boken "Gamla tanter lägger inte ägg" av Mark Levensgood och Unni Lindell

Ibland tänker barnen de bästa tankarna. Att borsta tänderna är en utmärkt metafor för en hållbar samhällsutveckling och vad som krävs för att nå dit. Det är lite besvärligt att borsta tänderna och det tar lite tid varje morgon och kväll. Kortsiktigt så märks det inte att vi slarvar, men på sikt får vi betala ett högt pris med hål i tänderna, tandlossning, dålig munhygien och dyra tandläkarbesök. På samma sätt måste vi i dagsläget anstränga oss något för att kunna leva ett gott liv i framtiden. Detta kapitel kommer att handla om hur dessa ansträngningar kan se ut – vad som krävs av politiker, producenter och inte minst oss själva som privatpersoner och medborgare för att uppnå en hållbar samhällsutveckling.

Försiktighet, effektivitet och förändringsförmåga

Västra Götalandsregionen lyfter i sin skrift "Hållbar tillväxt Västra Götaland" fram tre grundläggande principer för hållbar tillväxt – försiktighet, effektivitet och förändringsförmåga.¹⁶ Det grundläggande kravet för hållbarhet för invånarna, för miljön och i ekonomin kan sammanfattas i *försiktighetsprincipen*.¹⁷ Klimatfrågan är idag det givna exemplet. I den sociala dimensionen kan vi på hemmaplan fråga oss vilka konsekvenser ett stort socialt utanförskap har och kommer att få. Olika typer av system – ekosystem, sociala system, institutionella system – är inte alltid så stabila som vi ofta vill tro, och försiktighetsprincipen manar till att ge akt på förändringar i omvärlden som kan ge upphov till såväl stora kostnader som mänskligt lidande i framtiden.

¹⁶ Västra Götalandsregionen använder ordet anpassning – vi anser att förändringsförmåga bättre uttrycker denna princip.

¹⁷ I allmänhet tillämpas försiktighetsprincipen när det föreligger risk för skada på miljön. Försiktigheten ligger i att man bestämmer sig för att handla trots att det inte finns fullständiga belegg för orsakssammanhang. Västra Götaland har här breddat principen till att även omfatta den sociala och ekonomiska dimensionen av hållbar tillväxt.

”Det krävs ett helt nytt sätt att tänka för att lösa de problem vi skapat med det gamla sättet att tänka.”

Albert Einstein

Den andra principen gäller *effektivitet*. Detta är ett grundkrav för en konkurrenskraftig ekonomi, men effektivitet handlar också om att nyttja naturkapitalet på ett ansvarsfullt sätt och det handlar om mänsklig utveckling. Ohälsa och utanförskap är ett tydligt tecken på att varken det sociala samspelet eller ekonomin, i ett hållbarhetsperspektiv, fungerar effektivt. Inom miljön är en effektiv energianvändning och resursförbrukning en absolut förutsättning för att klara de globala miljöutmaningarna.

Det tredje kravet som hållbarhet ställer i de tre dimensionerna är *förändringsförmåga*. En hållbar ekonomi har alltid varit en ekonomi som klarar marknadens och omvärldens skiftningar med egen kraft. Också i den sociala dimensionen måste såväl invånare som sociala och kulturella strukturer vara livskraftiga under förändring. Det handlar om att utveckla generella förtroendeband, att vara uppmärksam på förändringar i omvärlden och ständigt vara beredd att värdera och pröva nya vägar. Ekonomen Douglas North kallar denna förmåga för ”anpassningsbar effektivitet”. För naturen finns det däremot gränser för förändringsförmågan då ett ökat utnyttjande påverkar människor, djur och växter på ett negativt sätt. Eftersom all kunskap idag pekar på att dessa gränser redan överskridits ställs större krav på förändringsförmågan hos såväl människor själva som de system och strukturer som människor skapat.

Politik, teknik och värderingar

Ur ett ekonomiskt perspektiv skulle man kunna beskriva den globala uppvärmningen som ett typexempel på marknadsmisslyckade. Den som släpper ut växthusgaser betalar sällan för de kostnader utsläppen medför. Därför saknas incitament att minska utsläppen. På en övergripande nivå är internationella överenskommelser, teknikutveckling och ekonomiska styrmedel som skatter och subventioner de viktigaste lösningarna. Men ett stort ansvar för såväl minskade utsläpp som en hållbar samhällsutveckling rent generellt ligger på oss själva, som privatpersoner och som medborgare i demokratiska system där vi måste ge våra politiker mandat att ta beslut som i högre grad än idag påverkar våra konsumtionsvanor.

Handel med utsläppsrätter och global koldioxidskatt

På global nivå är det främst två alternativ som diskuteras för att minska de totala utsläppen av koldioxid; ingå handelsavtal om utsläppsrätter eller införa en global koldioxidskatt. Internationella överenskommelser kan föredras framför användandet av politiska styrmedel på nationell nivå. En global koldioxidskatt hämmar exempelvis inte konkurrensneutraliteten och konsumenternas

kostnader skulle helt stå i proportion till hur mycket koldioxidutsläpp de gav upphov till.

”Det mest rationella vore en internationell koldioxidskatt. Man betalar i proportion till den skada man orsakar, vilket ökar konkurrenskraften för alla alternativ, som får konkurrera fritt i enlighet med vetenskaplig utveckling, tekniska genombrott och konsumenternas val, inte efter politikernas gissningar och godtycke.”

Johan Norberg, liberal författare och debattör

Två exempel på modeller för att minska koldioxidutsläppen som blivit uppmärksammade kommer från Vattenfalls VD Lars G Josefsson och den brittiske journalisten och författaren George Monbiot.

Lars G Josefsson har presenterat en modell som har förutsättning att bli global och som successivt fasar in utvecklingsländerna. Idén är en dynamisk handelsmodell kopplad till Kyoto-avtalet och BNP. När systemet planeras att börja gälla 2015 ska alla länder som har åtaganden i Kyotoavtalet minska sina utsläpp. Utvecklingsländer på hela skalan, från ett snabbväxande Kina till de mest eftersatta, slipper minska sina utsläpp tills deras industri fått upp farten och detta har satt avtryck på landets BNP. När ett lands BNP överskrider BNP-genomsnittet i världen övergår undantagen i stället i bindande åtagande som ökar i takt med den ekonomiska utvecklingen.

George Monbiot förespråkar i sin bok ”Heat – how to make the planet stop burning” att alla medborgare tilldelas var sitt kreditkort med en koldioxidranson – en intressant blandning av motbok och American Express. Idén diskuteras främst i Storbritannien, men tanken är att hela världen ska ansluta sig till systemet. Varje medborgare är fri att använda sitt kort hur som helst – han eller hon kan bränna ransonen på att flyga jorden runt eller leva koldioxidsnålt och fritt sälja sina krediter till hugade spekulanter på marknaden. Följaktligen måste storkonsumenter av energi föra över kapital till mer återhållsamma, vilket på en global marknad i praktiken innebär att kapital förs över från den rika delen av världen till den fattiga. Successivt dras ransonen in något varje år, tills de totala utsläppen till slut är nere i 10 procent av den nuvarande nivån.

Att få länder att enas om en global koldioxidskatt samt en fungerande organisation för den är svårt. Fattiga länder kan sannolikt inte ingå. Skatten skulle innebära betydande omfördelningseffekter mellan invånare – effekter som måste hanteras. Och skulle USA acceptera införandet av en ny skatt, samtidigt som flera länder i Europa kan slippa ytterligare beskattning eftersom de

redan har en koldioxidskatt?¹⁸ Enligt Kyotoprotokollet ska de industriländer som omfattas av protokollet minska sina årliga globala utsläpp av växthusgaser med 5 procent från året 1990 till 2008–2012. Med utgångspunkt i detta åtagande har EU skapat ett eget handelssystem med utsläppsrätter. Målet är att skapa en effektiv europeisk marknad för utsläppsrätter med minsta möjliga negativa påverkan på ekonomisk utveckling och sysselsättning inom unionen. Systemet har dock kritiserats hårt på grund av för stora tilldelningar initialt som delats ut gratis istället för att säljas via ett auktionsförfarande. Även om dessa handelssystem idag har brister och är otillräckliga kan de ändå ses som ett första steg mot fler och mer långtgående internationella överenskommelser. Europaparlamentarikern Anders Wijkman (kd) med flera menar också att EU genom sin politiska och ekonomiska makt bör ta initiativ till ett storskaligt klimatsamarbete med Kina och Indien och att kommissionen ska avsätta en rejäl budget för detta.¹⁹

Varför kan inte någon annan göra det?

Det finns ett avsnitt av den animerade amerikanska serien "The Simpsons" där pappan Homer vinner valet som borgmästare i Springfield med "Why can't someone else do it?" som slogan och enda vallöfte. Efter en månad under Homers ledning och med vallöftet infriat står Springfield inför en miljökatastrof då stadens årsbudget redan är förbrukad och gatorna översvämmas av sopor.

Det finns många som menar att det inte spelar någon avgörande roll vad vi gör i Sverige. Det är USA och Kina som är de stora miljöbovarna. Vi står endast för 0,2 procent av världens totala koldioxidutsläpp.²⁰ Detta argument håller inte. Om vi accepterar idén om att var och en bär en liten del av ansvaret för ett gemensamt problem, i detta fall klimatförändringen, så följer av detta att var och en av oss rimligen bör handla i förhållande till hur mycket man bidrar till problemet. Eftersom Sveriges utsläpp per capita ligger långt över världsgenomsnittet så bör vi ta ett stort ansvar för att minska utsläppen.

Sverige kan göra en viktig insats genom att fungera som föregångsland för andra. Det handlar till en del om egennyta. Om vi kan ligga i framkant på utvecklingen och producera de nya materialen, de energismartaste bostäderna och bränslesnålaste bilarna, de energieffektivaste sortimenten, kretsloppsprocesserna och energitekniken kan Sveriges beroende av allt dyrare fossila bränslen minska samtidigt som det skapas nya jobb i nya och växande företag. Dessutom skulle det förbättra den lokala miljön och folkhälsan. Visionen är att Sverige går i täten för en miljödriven affärsverksamhet. Men det handlar också om att kunna stötta länder som inte har samma förutsättningar för att driva hållbarhetsfrågor som västvärlden. Vi ska förmedla det vi kan erbjuda

¹⁸ Källa: Affärsvärldens webbtjänst, "Det stora utsläppsfiaskot", 2007-02-23.

¹⁹ Källa: Dagens Nyheter, debatt 2007-03-06.

²⁰ Källa: Internationella energibyran IEA.

och genom svensk handelspolitik och med svenska biståndspengar sälja resurseffektiva system – teknik, infrastruktur, kunskaper, utbildningsinsatser – till de länder som mest behöver dem.

”Vad tror ni imponerar mest på Beijing – om Fredrik Reinfeldt uttalar en het önskan att Kina ansluter sig till Kyoto-avtalet, eller om han kommer till förhandlingsmötet i en biogasbil med statistik under armen från en blomstrande, koldioxidfri ekonomi.”

Martin Ådahl, politisk chefredaktör, Fokus nr 5 2007

Sveriges kommuner och regioner som ansvarar för den lokala och regionala samhällsplaneringen har utvecklat såväl ett systemtänkande som en helhetssyn kring miljö- och utvecklingsfrågor. Kommunala och regionala tjänstemän och politiker skulle med sina kunskaper och erfarenheter starkt kunna bidra till svensk miljöteknik- och miljöjänsteexport. Att köpa resurseffektiv teknik är inget problem för Kina, men det handlar också om att skapa förutsättningar för att tekniken ska vara lokalt anpassad och kunna fungera på plats. Det kan handla om utformning och tillämpning av styrmedel som lagstiftning, prövning, tillsyn och avgiftsutformning, erfarenheter av olika finansieringslösningar i partnerskap, systemkunnande och utbildning kring själva handhavandet av anläggningar i den egna bostaden eller bostadsområdet, erfarenhet av verktyg för miljöbedömningar, erfarenheter av kopplingar mellan kommun och universitet etc. Det är därför viktigt att skapa förutsättningar för att kommunala och regionala politiker och tjänstemän ska kunna medverka i exportsammanhang.

För att Sverige ska bli ett föregångsland för hållbar samhällsutveckling krävs att den tekniska utvecklingen kombineras med ekonomiska styrsystem och politiska regleringar som skatter, subventioner och lagstiftning. Det är inte stora FoU-kostnader och tekniska genombrott som är avgörande för att uppfylla visionen. Det finns redan i dag tekniska lösningar för att genomföra en rad angelägna miljöåtgärder, problemet är att de i dagsläget inte kan pris konkurrera med miljömässigt sämre alternativ på en fri marknad som inte förmår värdera produktens eller tjänstens miljöegenskaper. Det handlar också om att förändra system och strukturer baserade på incitament och inpräntade vanor som motverkar en hållbar samhällsutveckling. Att premiera mindre miljöbelastande arbets- och fritidsresor, att istället för att själv ta bilen få varor hemkörda och att bygga bostadsområden med bra kollektiva förbindelser och närhet mellan boende, arbete och affärer m.m.

Om inte den individuella rationaliteten räcker för att värna gemensamma nyttigheter som vår miljö tvingas politiken träda in, men denna kan inte verka utan ett folkligt stöd. Det behövs också ett underifrånperspektiv där individerna måste visa intresse för frågan och markera förändringsvilja, dels som konsument eller anställda, dels som medborgare i ett demokratiskt system där våra förtroendevalda ges mandat att driva en hållbar samhällsutveckling.

Att konsumenterna frivilligt, genom personliga värderingar, attityder och viljan till vardagsnära förändringar, skulle genomdriva tillräckligt stora förändringar är inte troligt. Därmed inte sagt att konsumentmakt är oviktigt – tvärtom, men den behöver sannolikt få en skjuts i ryggen av ekonomiska styrsystem som gör att människor känner att de ”uppoftningar” som görs fördelas hyfsat rättvist i befolkningen.

Människor kan även verka för ett hållbart samhälle genom sin professionella roll eller via ett ideellt engagemang. Som privatkonsument styr man endast över sin egen konsumtion. Anställda har beroende på ställning och yrke ofta bättre möjligheter att påverka. Att hållbarhetsfrågor drivs utifrån yrkeskunskap, erfarenhet och intressen samt genom personliga nätverk är mer tilltalande och ger ofta ett bättre resultat än om de drivs av en medveten grupp människors dåliga samvete för sin privatkonsumtion. Det kan vara anställda som genomdriver en hållbar rese- och mötespolicy för företaget, jurister som är uppmärksamma på lagstiftning som leder fel i frågan, styrelsemedlemmar i bostadsrättsföreningar som värnar ett resurseffektivt boende etc.

Bilen, biffen, bostaden

I maj 2005 kom slutbetänkandet – ”Bilen, biffen, bostaden” – som var den socialdemokratiska regeringens handlingsplan för hållbar konsumtion och där biologen Stefan Edman var ansvarig utredare. Delar av nedanstående text består av referat eller resonemang från detta slutbetänkande samt från hans bok ”Världens chans”.

Namnet på rapporten kommer av att svenska hushåll spenderar totalt ca 90 procent av sina disponibla inkomster efter skatt på resor, livsmedel och boende. Här kommer mycket av välfärdens materiella och sociala kvaliteter i uttryck. Samtidigt svarar dessa sektorer för uppskattningsvis hälften av all negativ belastning på miljö och hälsa i Sverige.

Stefan Edman menar att en hållbar utveckling kräver att politiker och medborgare måste ro framtidsbåten med två åror:

- Teknikens åra, som ger resurseffektivitet.
- Etikens åra, som handlar om vårt vardagsbeteende.

Om vi endast använder en av dem finns risken att vi snurrar runt på samma fläck och inte kommer någon vart.

De åtgärder som presenteras i rapporten följer **två huvudspår**. Det **första spåret** handlar om att vi måste konsumera ”grönare”. Det krävs åtgärder för att dels påverka producenterna att förse marknaden med denna typ av produkter, dels stimulera handeln till att bättre än i dag exponera, informera om och ”kampanja” för dem. Dessutom krävs åtgärder för att ge oss konsumenter bättre underlag för att fatta bra beslut om köp och konsumtionsbeteenden. Målet är att vi i framtiden väljer mat, ny bil, semesterresor etc. så resurseffektivt, miljövänligt och solidariskt vi förmår med hjälp av konsumentinformation och i bästa fall även genom direkt märkning av produkterna, exempelvis KRAV- eller Rättvisemärkta varor. Ekonomiska styrmedel som nämns i sammanhanget är investeringsstöd för att förnya det tillverkade kapitalet (till exempel våra bostäder och lokaler) och skatteväxling för att ge marknaden grönare spelregler samt att göra det lönsammare för de företag som är villiga att satsa på effektivisering av processer, varor och tjänster.

Men det är inte säkert att det första huvudspåret räcker. Miljöteknik och resursbesparande innovationer är bara framtidsbåtens ena åra. Anta att den nya tekniken innebar att svenska miljöteknikföretag skapar nya jobb och högre ekonomisk tillväxt och att produktionen av ekologiskt effektiva varor innebar att vi som konsumenter sparar pengar. Vi får högre inkomster och lägre kostnader – vad gör vi med dessa pengar? Vi kanske köper två bilar istället för en? Har en tv i varje rum? Åker på fler och avståndsmässigt längre utlandssemesterar? Byter till en större lägenhet? Det är precis detta som hittills skett och för miljön riskerar det att bli ett nollsummespel. Blir varan billigare konsumerar vi mera. Om bränslekostnaden minskar vid bilkörningen kommer vi antagligen att köra mer bil, om uppvärmningskostnaden av huset minskar kanske vi höjer värmen ett par grader. En annan konsekvens är att vi väljer att öka standarden på varan när energikostnaden minskar. Bilmotorerna har blivit avsevärt mer bränsleeffektiva, men detta har tillåtit producenterna att göra bilar som både är större och tyngre och med en rad extra energiförbrukande detaljer som luftkonditionering och uppvärmning av rutorna. Energiförbrukningen i våra bostäder har markant minskat sedan oljekrisen under början av 1970-talet, men delvis har denna effektivisering tagits ut i en högre standard eftersom boendeytorna under samma period ökat med 50 procent och allt fler elkävande produkter som datorer, platt-TV, diskmaskiner, mikrovågsugnar etc. blivit standard i våra hushåll. Om inte denna så kallade återtagningseffekt försvagas i framtiden krävs ytterligare insatser.

”Americans import Danish sugar cookies and Danes import American sugar cookies. Exchanging recipes would surely be more efficient.”

Herman Daly,
ekonom

Det **andra spåret** handlar därför om att vi successivt minskar andelen varor i vår hushållsbudget till förmån för konsumtion av resursnåla tjänster – kulturupplevelser (musik, teater, böcker, bio, dataspel), utbildning, förebyggande eller rehabiliterande hälsovård, skönhetsvård, hushållsnära tjänster, hemkörning av varor som alternativ till att använda egen bil osv.

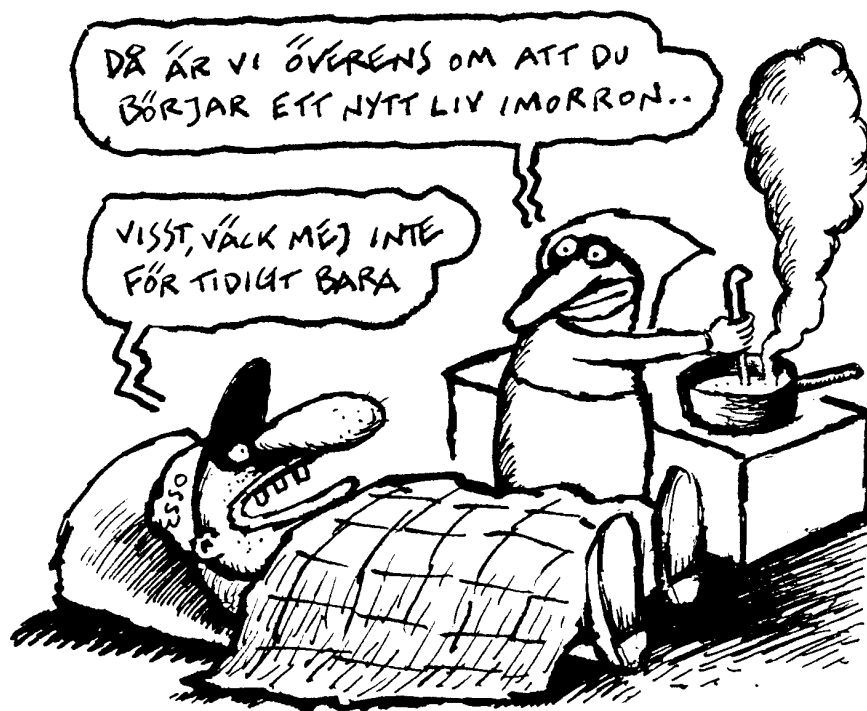

Illustration: Ulf Lundkvist

Ett förändrat konsumtionsmönster behöver inte utgöra något generellt hot mot samhällets ambitioner att skapa ekonomisk tillväxt och sysselsättning. Det som sker är att tillväxten delvis får ett annat innehåll. Precis som det alltid funnits företag som inte klarat av teknikkiftet och strukturomvandlingar kommer det att finnas företag som inte klarar av denna omställning. Men detta kommer att kompenseras av att nya miljöteknikföretag och mindre tjänsteföretag kan expandera och erbjuda nya arbetstillfällen.

Motiven för människors handlande kan ur ett hållbarhetsperspektiv (och även rent generellt) beskrivas utifrån tre olika sammanhängande dimensioner.

- 1) Regering, riksdag och de förvaltande organen (formella institutioner) skapar genom lagstiftning och genomförande incitament för sig själva, producenter och konsumenter. Men människor styrs inte bara av lagar och regler. Kulturellt nedärvda värderingar (informella institutioner) kring t.ex. miljö, hälsa, integration, jämställdhet och konsumtion har också stor betydelse i sammanhanget.*
- 2) Välinformerade och säkra personer har lättare att handla utifrån en strategi, medan osäkra personer med bristande information gärna följer den praxis som råder i deras respektive sociala sammanhang. Uppstår en tillräckligt stor kritisk massa av människor som konsumerar hållbart blir detta praxis för allt fler och utvecklingen kan då gå mycket snabbt.*
- 3) Sist, men inte minst avgör också personligheten och personens motiv hur handlingen ser ut. Egoistiska personer handlar ofta annorlunda än osjälviska. De flesta människor har naturligtvis både egoistiska och osjälviska drag och kan agera olika beroende på en rad omständigheter.*

Texten är baserad på en modell hämtad från Bo Rothsteins bok "Sociala fällor och tillitens problem".

Att välja strategi eller att följa praxis

De kommuner, regioner och företag som kommer att vinna på denna samhällsförändring är de som har en strategi för hur man själva driver frågan. De som ser att de kan nå fördelar genom att göra aktiva val. Förlorare blir de som initialt följer praxis – de som följer den rådande majoriteten, avvaktar och ser vad som händer.

”Politikerna vill se fler modiga och innovativa företag. Företagsledarna efterfrågar mer medvetna konsumenter. Och konsumenterna – ja, de vill ha vägledning från politikerna.”

Pia Lindeskog, chef för KF konsument

Det tar tid att ställa om världens energiförsörjningssystem och många miljöforskare menar att vi inte har mycket tid på oss. Det är bråttom och det finns en risk att vi tar för lång tid på oss. Alla tycks vänta på att någon annan ska göra något – katten på råttan, råttan på repet. Det är viktigt att några vågar ta de första stegen, att tillräckligt många följer med och blir förebilder för andra och att det till slut finns en tillräckligt stor kritisk massa av konsumenter, företag och politiker som förstår vad som krävs och som utifrån sina positioner i politiken och arbetslivet eller som konsumenter tänker och agerar hållbart.

KÄLLOR:

Affärsvärldens webbtjänst: "Det stora utsläppsfiaskot", 2007-02-23.

Centrum för tvärvetenskaplig forskning (CTM), Suzanne Pahlman m.fl.: "Världens Eko – en antologi om miljö- och utvecklingsfrågor", 2005.

Dennis Pamlin: www.pamlin.net.

George Monbiot: "Heat – how to stop the planet burning", 2006.

Stefan Edman, SOU 2005:51: Slutbetänkande av Utredningen om en handlingsplan för hållbar konsumtion: "Bilen, biffen, bostaden – hållbara laster, smartare konsumtion".

Stefan Edman: "Världens chans – ny möjlighet för Sverige", 1998.

Västra Götalandsregionen: "Hållbar tillväxt i Västra Götaland – stora utmaningar för en hållbar framtid", 2003.

Europeiska Unionen

The Germans were hated by a large part of the population, the Italians we had never really taken seriously, we did not trust the French and we didn't really trust the Belgians either.

Max Kohnstamm, nederländsk förhandlare, om känslorna vid tiden för Kol- och Stålunionens bildande.

År 1951 bildade Belgien, Frankrike, Italien, Nederländerna, Luxemburg och Tyskland Europeiska kol- och stålgemenskapen vilket lade grunden till Romfördraget och senare Europeiska Unionen. Efter andra världskriget var förtroendet mellan dessa länder lågt, men tillräckligt många framsynta politiker insåg att de var ömsesidigt beroende av varandra och att de gemensamt måste säkra freden. Lösningen blev att ställa krigets råvaror, kolet och stålet, under gemensam överstatlig kontroll. Samarbetet följde enighetsprincipen – varje land hade vetorätt. Varför stannade inte samarbetet här? Varför utökades gemenskapens politikområden långt bortom kol och stål, varför släppte man på vetorätten och varför ansökte och godkändes 21 nya medlemmar under det följande halvsekle? Ett försök till svar är att säga att staterna genom dessa beslut byggde ett europeiskt socialt kapital. Länderna lärde av varandra. En del mindre bra nationella egenheter och uppfattningar om varandra sli-pades av i umgänget och frukten av den gemensamma mödan smakade för gott för att äventyras. Även om den egna nationen någon

gång kördes över i en fråga växte insikten om att denna förlust tas igen genom de vinster man gemensamt uppnår på andra områden.

Europeiska unionen omfattar idag 490 miljoner människor från 27 länder. Beslut tas med kvalificerad majoritet för de flesta frågor såsom regionalpolitik, jordbrukspolitik, handelspolitik, inre marknad och miljö. Genom Lissabonagendan som antogs år 2000 höjdes ambitionerna att stärka den europeiska konkurrenskraften och sysselsättningen. Sammantaget gör detta EU till en ekonomisk stormakt och kraftfull miljöorganisation med stor potential att stärka hållbarhetsarbetet såväl inom unionen som i samarbete med andra länder. Konkreta effekter för miljön kan till exempel ses i unionens föresats att kräva 25 procents minskade koldioxidutsläpp från bilar som säljs inom unionen 2012.²¹ Detta påverkar europeisk bilindustri likväl som all bilindustri utanför EU som vill sälja till unionen.

Men det finns också kritiska röster. En dyr jordbrukspolitik som inte tillräckligt tar hänsyn

²¹ Med 2006 som basår.

till miljön och utvecklingsländernas behov, förfelad byråkrati, protektionistiska strömningar i många länder och det evigt återkommande nationella särintresset – ”detta lagförslag drabbar vår industri!” – visar att även om goda resultat uppnåtts så är EU:s potential betydligt större.

EU i ett lokalt och regionalt perspektiv

Under 1980-talet utvecklades en europeisk sammanhållningspolitik. Syftet var att minska de då mycket stora ekonomiska och sociala skillnaderna mellan olika regioner. Utgångspunkten för politiken var regionen istället för nationen. För svenska kommuner, landsting och regioner innebar detta, när Sverige tog plats i gemenskapen, att ett nytt instrument med ekonomiska medel tillfördes det lokala och regionala utvecklingsarbetet. En medveten strategi för att nyttja medlen med fokus på hållbarhet och miljö uppmuntras av EU och kan ge betydande resultat. EU-programmen för budgetperioden 2007–2013 omfattar två miljarder kronor per år i Sverige. En nyhet för den innevarande budgetperioden är att samtliga svenska kommuner kan söka medel från såväl regional- som socialfonden.

För kommuner i Sverige, som har ansvaret för miljötillsyn inom stora områden och som bedriver ett eget arbete för hållbar tillväxt, blir EU-politikens utfall avgörande för många av de förutsättningar man får. Lagstiftningen berör bland annat konkurrensregler, upphandling, avfallshantering, tillåtna värden för luftkvalitet, vattenhantering och markskydd.

Det lokala miljöarbetet finns i ett europeiskt sammanhang och erfarenheter och lärdomar finns också att hämta från andra europeiska

kommuner och regioner. Goda erfarenheter kan sökas i Karlsruhe och Verona lika väl som i Nora eller Botkyrka.

Kunskapen finns lokalt och det är därför också viktigt att statliga tjänstemän som på EU-nivå arbetar med miljödirektiv knyter an till de kunskaper och erfarenheter som lokala och regionala aktörer besitter innan direktiven skrivs om till lagstiftning på nationell nivå. Förhoppningsvis är tiden förbi då en svensk regering kunde gå med på att svenska kommuner mitt i vintern skulle mäta badvattnets kvalitet i bottenfrusna sjöar. Säkert är i alla fall att svenska kommuner i och med den kommunala självstyrelsen har ett unikt stort miljöansvar jämfört med andra länders kommuner och att den professionella kompetens som kommunerna besitter inom området bör ses med respekt inom EU.

”EU måste bli ett samarbete som vi accepterar på samma sätt som vi accepterar, men inte alltid älskar, kommuner, landsting och riksdag. Vi lever i ett gränsöverskridande samhälle, och då är europainivån lika viktig och naturlig att verka på.”

Margot Wallström, EU-kommissionär

KÄLLOR:

Europeiska kommissionens webbplats, www.ec.europa.eu

Nuteks webbplats, www.nutek.se

Statskontoret: ”EU:s påverkan på kommuner och landsting”, 2005:12.

Den lokala och regionala nivån

All politics is local politics.

Tip O'Neil, representanhusets talman 1977–1987, USA

Det är i politiken som olika särintressen vägs ihop och där målkonflikter för hållbar tillväxt måste hanteras. Detta görs ofta bäst på den lokala och regionala nivån där lokalkunskapen finns. Det är lättare att här överblicka skeenden eftersom en kommun eller region måste beakta alla aspekter av utvecklingen som sker i dess territorium, där såväl den egna organisationens som myndigheters, näringslivets och civilsamhällets intressen ska vägas in.

Detta kapitel handlar om hur två viktiga förändringsprocesser i omvärlden påverkar den lokala och regionala nivån, om målkonflikter mellan de tre dimensionerna av hållbar tillväxt och om hur samhället bör vara organiserat på lokal och regional nivå för att bäst svara upp mot de behov och utmaningar som landet står inför. Därtill behandlas den lokala och regionala nivåns rådgivning för att arbeta för en hållbar samhällsutveckling, hållbarhetsarbetet i kommunerna då och nu samt praktiska erfarenheter från arbetet med hållbar tillväxt som tjänstemän och förtroendevalda gjort.

Två förändringsprocesser

Utvecklingen på lokal och regional nivå påverkas idag starkt av två stora förändringsprocesser i världen; globaliseringen och den nya ekonomiska geografin. I en globaliserad värld förflyttar sig kunskap, människor och kapital snabbt över nationsgränserna. Detta innebär å ena sidan att produktionen av standardiserade varor och tjänster söker sig till de ställen i världen som kan producera dessa billigast. Tillgångar som tidigare gav stora konkurrensfördelar har minskat i betydelse – ny teknik och formella kunskaper kopieras

snabbt. Å andra sidan nås de uthålliga konkurrensfördelarna idag främst på lokal och regional nivå. När allt mer information är global ökar värdet av den information, kunskap och de institutionella förhållanden (spelregler) som inte är det.

Den nya ekonomiska geografin innebär att förutsättningarna för tillväxt ökat för storstadsregioner, medan den på motsvarande sätt minskat för regioner som är gleset befolkade. Det beror främst på att en alltmer kunskapsintensiv produktion kräver en specialiserad och högt utbildad arbetskraft. Utbud och efterfrågan på arbetskraft kan lättare mötas i en stor arbetsmarknadsregion, medan små arbetsmarknadsregioners brist på näringsbredd begränsar deras utrymme att överföra resurser från stagnerande till expansiva branscher. De blir därmed oerhört känsliga för strukturomvandlingar. En annan förklaring är att tjänstesektorn vuxit och att många företag inom denna bransch är beroende av ett stort lokalt kundunderlag. Motkrafter utgörs av ett lägre kostnadsläge i små arbetsmarknadsregioner och att en del platsbundna näringar som exempelvis gruvindustrin fått en renässans i flera gleset befolkade kommuner. Mindre orter har i allmänhet också bättre förutsättningar än större städer att skapa informella arbetsformer, spontan samverkan och engagerade medborgare.

Varje kommun måste därför bygga på och vidareförädla sina komparativa fördelar.²² Det handlar dels om att söka det unika, utveckla teknologisk kunskap och att organisera produktionen så att den blir svår för andra att kopiera, dels om att genom investeringar i infrastruktur, regionförstoring och regionalisering försöka ”knyta upp sig” mot en större arbetsmarknadsregion. Det är därför viktigt att bejaka betydelsen av mer självständiga regioner som tillåts forma sin egen mix av global konkurrenskraft, där exempelvis utbildning och arbetskraftsförsörjning i större utsträckning styrs av regionens förutsättningar. Man behöver även skapa en bättre regional innovationspolitik där näringsliv och universitet arbetar tätt tillsammans och där den regionala politiska nivån förmår ”kratta i manegen” på ett sätt som stärker regionens potential.²³

Målkonflikter

”Det här har varit en konflikt. Både för oss själva och för Agenda 21-arbetet i övrigt. Och för kommuninvånare som sagt: ’vad är det här Agenda 21-arbetet egentligen? Här talar ni om komposter och plastmuggar, men kan tillåta motorvägar som vi inte vill ha.’”

Tjänsteman i en kommun med höga miljöambitioner

²² Teorin om komparativa fördelar säger att ett land bör specialisera sig på att tillverka och exportera de produkter som det är relativt sett mest effektivt på.

²³ Källa: Jan Edling, ”Alla behövs – blott arbetsmarknadspolitik skapar inga nya jobb”, 2005.

*För alla vill ha samma typ av annorlunda saker,
och vara lite udda på ett likadant sätt.
Så vad vi än försöker när vi söker nya smaker,
då har nå'n annan jävel garanterat en dubblett.*

Willie Crafoord, "Samma typ av annorlunda saker"

I en enkät från SKL rankades regionförstoring som den allra viktigaste faktorn för ekonomisk tillväxt bland kommunernas näringslivschefer.²⁴ Infrastruktursatsningar kombinerat med människors större benägenhet att pendla innebär att allt fler kommuner kan dra nytta av en ändamålsenligt sett större lokal arbetsmarknadsregion. De fasta kostnaderna för framförallt tjänsteföretag kan fördelas på fler kunder, vilket möjliggör etablering av fler branscher i regionen, efterfrågan och utbud av arbetskraft kan lättare mötas och människor får fler alternativ i sina val av boende och arbete. Dessutom minskar sårbarheten vid strukturomvandling på lokal nivå och utbytet av idéer, kunskap och erfarenheter mellan aktörer på arbetsmarknaden ökar. Ur ett ekonomiskt, och delvis ur ett socialt perspektiv, har regionförstoring många förtjänster.

Men regionförstoring är samtidigt det främsta exemplet på en målkonflikt för hållbar tillväxt. Regionförstoring innebär för det mesta ökade transporter, vilket för med sig ett antal problem. Ökad bilpendling ger ökade utsläpp av miljö- och hälsofarliga avgaser. Ökat buller uppstår av såväl ökad biltrafik som ökad pendling med spårbunden trafik. Dessutom leder ofta ökade transporter till utbyggnad av infrastrukturen, då allt mer mark tas i anspråk. Regionförstoring kan också stå i konflikt med sociala mål, som exempelvis ökad jämställdhet mellan könen. Det är fler män än kvinnor som pendlar längre sträckor. Män drar i större utsträckning än kvinnor ekonomisk fördel av sitt pendlande och som en konsekvens blir det i dessa fall ofta kvinnorna som får ta ett större ansvar för hushållet. Ett ökat pendlande minskar också fritiden och möjligheten till sociala aktiviteter.²⁵

Det andra större området där målkonflikter ofta uppstår är hur kommunens territorium används. Uppförandet av bilorienterade köpcentra som syftar till att öka handel och sysselsättning i kommunen är ett tydligt exempel på målkonflikt mellan miljö och ekonomi. De som har tillgång till bil uppmuntras att använda den mer och eftersom köpcentra ibland slår ut delar av handeln i stadskärnan pressas de som inte har tillgång till bil att skaffa sig det.

Samhällsplaneringen har en nyckelroll för hållbar samhällsutveckling eftersom de investeringar som idag görs i bebyggelse och infrastruktur är avgörande för hur väl vi kan minska koldioxidutsläpp och göra samhället mer hållbart i framtiden. En modern samhällsplanering strävar efter att göra städerna mer hållbara genom att bygga mer kompakt och funktionsblandat. Det minskar transportbehoven och koldioxidutsläppen, samtidigt som blandningen såväl minskar segregationen som ökar geografiskt tätare sociala nätverk. För att minska människors isolering försöker man skapa mötesplatser. Torget är åter i fokus i stadsplaneringen. För att minska regionförstoringens negativa effekter utanför stadskärnorna bör nybyggnation ske i så kallade stråk. Genom väl

²⁴ Källa: Sveriges Kommuner och Landsting: Enkät till näringslivschefer, december 2006. www.skl.se

²⁵ Källa: Sveriges Kommuner och Landsting "På spåret – en studie om pendling och regionförstoring", 2003.

fungerande kollektivtrafik längs stråken ska pendlingstider minska samtidigt som behovet av bilresor minskar.

En samhällsorganisation för hållbar tillväxt

Hållbar tillväxt kräver en samhällsorganisation som inte bara tar vara på utan också sporrar de krafter som driver en sådan tillväxt. För att få till stånd en sådan utveckling måste många frågeställningar vägas samman. Det långsiktigt goda få väga tyngre än snabba fördelar och en helhetssyn präglar arbetet inom såväl olika sakområden som skilda nivåer i samhällsstrukturen. Det behövs därför en utvecklingspolitik på både nationell, regional och lokal nivå med förmåga att hantera tvärsektorieella frågor. Idag ligger ett tungt ansvar på staten samtidigt som den är kraftigt sektoriserad och ofta anses verka i ”stuprör”. Denna ordning har kritiserats och bedömts vara otidsenlig.

Frågan om var ansvaret för utvecklingsfrågorna bör ligga och hur det nödvändiga samspelet mellan sektorer och nivåer bör fungera har varit en av huvudfrågorna för den parlamentariska ansvarskommittén, som i februari 2007 presenterade sitt slutbetänkande ”Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft”. Det viktigaste förslaget i detta sammanhang är att den regionala nivån stärks och att en tydlig renodling av uppgifterna bör införas. Därför föreslås att nybildade ”regionkommuner”, direktvalda och med beskattningsrätt, får ett samlat ansvar för regional utveckling och för hälso- och sjukvård. Det regionala utvecklingsuppdraget ska ta sig uttryck i regionala utvecklingsprogram (RUP), som i fortsättningen bör innehålla också ett fysiskt, rumsligt perspektiv och ange ”geografiska regionintressen”, i regionala tillväxtprogram (RTP) samt i regionala miljömålsprogram där regionen ska bryta ned de nationella målen och verka för deras genomförande. Regionkommunerna ska axla ansvaret för kollektivtrafiken, för länsturismen, för kultur- och naturmiljövården samt för de regionala folkhälsofrågorna. Länsstyrelserna i sin tur föreslås få ett renodlat myndighetsansvar bestående av bland annat tillsyn, uppföljning och att samordna den statliga verksamheten i respektive län.

I den nuvarande samhällsorganisationen har samtliga statliga myndigheter med uppgifter som rör regional utveckling sinsemellan valt olika geografisk indelning. Ansvarskommittén drar av detta slutsatsen att om staten ska ”återsamla sig”, vilket kommittén anser angeläget, måste länen göras större och därmed bli färre. De nuvarande länen är inte längre den bästa basen för frågor rörande infrastruktur och länen svarar inte upp mot de krav på storlek och kanske framförallt befolkningstäthet och kritisk massa som följer av globaliseringen och den nya ekonomiska geografien. Dessutom behöver

”Parlamentariska kommittéer är mattpiskare som slår precis så hårt att det inte dammar”

Enrique Morales

hälso- och sjukvården större regioner för att hantera den kunskapsutveckling och kunskapsspridning som blir en nödvändig följd av en ökad medicinsk-teknisk specialisering. Ansvarskommittén föreslår med utgångspunkt från denna analys att den svenska samhällsorganisationen på regional nivå får mellan sex och nio län/regionkommuner.

För primärkommunerna innebär kommitténs förslag endast smärre förändringar. Tillsynsuppgifterna förlås i stort sett bli ett statligt ansvar, vilket inom vissa områden innebär att tillsynen överförs från kommunen till länsstyrelsen. De regionala utvecklingsprogrammen ska innehålla en "regionplan" med ett tydligt fysiskt, territoriellt inslag. Ansvarskommittén har inte för avsikt att hota det kommunala planmonopolet – "regionplanen" ska vara ett obligatoriskt "men inte bindande" inslag i de regionala utvecklingsprogrammen.

Ansvarskommitténs förslag är tilltalande ur ett hållbart tillväxtperspektiv. Samtidigt behöver dagens situation hanteras och allt löses inte heller enbart genom maktförskjutningar och bildandet av större regioner. Viktiga utmaningar är att stärka sambanden mellan det lokala och det regionala utvecklingsarbetet liksom samarbetet mellan den offentliga sektorn och näringslivet.

I figuren nedan visas de rådande ganska svaga sambanden mellan fysisk planering och ekonomiskt utvecklingsarbete som det för närvarande ser ut i många kommuner och regioner. Översiktsplanen är kommunens strategiska dokument för mark- och vattenanvändning samt för bebyggelseutveckling

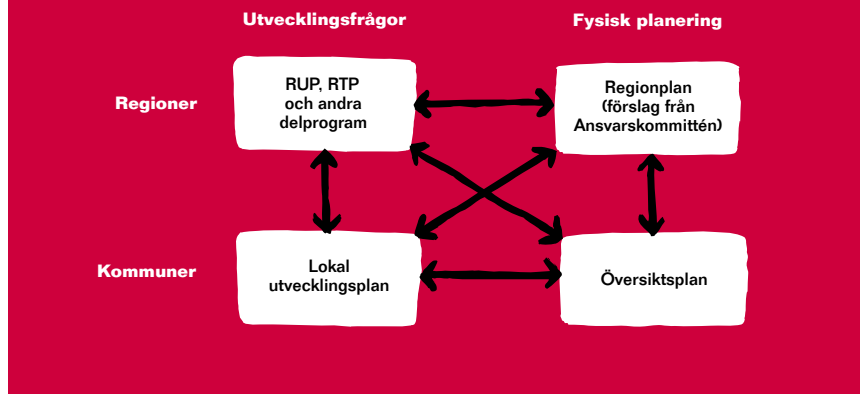

på lång sikt. Den belyser även kommunens miljösituation och vissa allmänna intressen. Översiktsplanen ska uppdateras varje mandatperiod, vilket endast ett fåtal kommuner gör. Den regionala nivån – självstyrelseorgan, samverkansorgan och länsstyrelser – har redan idag ett påtagligt utvecklingsansvar genom de regionala utvecklingsprogrammen (RUP), de regionala tillväxtprogrammen (RTP), länstransportplanerna (LTP) och det regionala miljömålsarbetet. EU:s strukturfonder hanteras under perioden 2007–2013 på storregional nivå där särskilda program tagits fram i åtta så kallade NUTS II-områden. Med den rådande ordningen fångas inte de frågor som rör den fysiska planeringen upp på något samlat sätt i de regionala dokumenten.

För kommunerna har exempelvis frågor om näringslivsklimatet, sysselsättningsutvecklingen, kommunens varumärke och attraktivitet stor betydelse inte minst för hur resurser skapas för olika lokala insatser men kanske framförallt för respektive kommuns långsiktiga utveckling. För ledande politiker och tjänstemän i kommunerna är därför arbetet med lokala tillväxt- och utvecklingsfrågor högt prioriterat. I många kommuner sköts det prioriterade och ofta omfattande lokala utvecklingsarbetet mer eller mindre informellt genom nätverksbyggande mellan näringslivet, kommunen, universitet, det civila samhället och eventuellt andra aktörer. Lokala strategiska utvecklingsprogram för näringslivsutveckling och ekonomisk tillväxt finns i flera kommuner, men långt ifrån i alla. Mot den bakgrunden och det faktum att de kommunala översiktsplanerna hittills uppdaterats mycket sparsamt finns brister på två plan, dels lokalt mellan den fysiska och ekonomiska planeringen, dels regionalt där utvecklingsplaneringen i mycket saknar det rumsliga perspektivet. I den rådande ordningen riskerar dessutom de regionala utvecklingsdokumenten (RUP och RTP) att, något tillspetsat, leva sitt eget liv och inte i tillräckligt hög grad bygga på lokala, långsiktiga överväganden. Det finns potential, inte minst genom ansvarskommitténs förslag, för kraftigt förbättrade processer, för utvecklandet av helhetsbedömningar såväl lokalt och regionalt samt för ett utbyggt samspel mellan nivåerna.

I figuren på nästa sida visas de önskvärda sambanden mellan fysisk planering och ekonomiskt utvecklingsarbete lokalt och regionalt. Europeisk lagstiftning och nationella krav på omställning till ett långsiktigt hållbart samhälle innebär krav på ett nytt förhållningssätt till planeringsfrågorna. Kommunerna bör aktualisera sin översiktsplan under varje mandatperiod samtidigt som det utarbetas en lokal utvecklingsplan som är mer eller mindre integrerad med översiktsplanen. Här kan visionen för kommunens framtid framgå och hur denna relaterar till användningen av mark och vatten samt hur kompetensförsörjning, attraktivitet och samspelet i regionen ska fås att stödja den önskvärda

Önskvärda samband mellan fysisk planering och utvecklingsfrågor i kommuner och regioner

utvecklingen. Arbetet för hållbar utveckling stannar inte vid kommungränsen och givetvis inte heller vid regiongränsen även om regionerna blir större än dagens län. Men med ett samlat ansvar för ekonomisk och miljömässig planering såväl lokalt som regionalt och med tydliga incitament för en förbättrad dialog mellan den kommunala och regionala nivån skapas nya förutsättningar som är till fördel för en hållbar tillväxt.

Kommunernas rådighet i arbetet för hållbar tillväxt

Vilka instrument och verktyg råder kommuner, landsting och regioner över för att göra samhället mer hållbart? Återstoden av kapitlet handlar om detta samt om vilka problem och möjligheter som finns knutna till de lokala och regionala arbetsprocesserna för hållbar tillväxt.

Styrning för hållbar tillväxt

Styrning för hållbar tillväxt handlar om att utifrån tydliga mål och viljeinriktningar från politiken, med hjälp av processer och verktyg, genomföra åtgärder för att uppnå målen samt att följa upp åtgärder och resultat. På lokal och regional nivå finns ett flertal verktyg i detta arbete. Balanserad styrning, flerdimensionell styrning, balanserade styrkort och liknande verktyg tillämpas i dag i mer än en tredjedel av landets kommuner. Hälften av alla kommuner arbetar med miljöledningssystem för hela eller delar av organisationen. Ex-

empel finns där man kopplat miljöledningsarbetet till budgetarbetet och andra centrala styrdokument. För att komplettera det ekonomiska perspektivet arbetar de flesta kommuner, landsting och regioner även med redovisningar av miljö, välfärd, folkhälsa och demokrati. Tydliga beställningar från politiken i budgetarbetet är ytterligare ett sätt att styra för en hållbar tillväxt.

Sveriges Kommuner och Landsting har, i skriften *Styrning för hållbar utveckling – från politik till praktik*, redovisat ett antal exempel på verktyg och processer i arbetet för en hållbar utveckling. Slutsatser och erfarenheter från arbetet är att man ska utgå från de styrsystem som finns i kommunen och regionen och hämta erfarenheter från budgetprocess, översiktsplanering m.m. Detta kräver uthållighet, processer tar tid. Det är viktigt att samarbeta tvärsektorielt, såväl inom den egna organisationen som med övriga aktörer. Det krävs också en öppen attityd där man vågar ifrågasätta dagens strukturer såväl i politiken som i förvaltningen. Helhetsperspektivet och avvägningen mellan olika intressen är en fråga för den politiska ledningen. Den politiska ledningens aktiva medverkan och styrning är en förutsättning för ett lyckat resultat.

Kommunernas myndighetsroll och det kommunala planmonopolet

Miljöbalken (MB) och plan- och bygglagen (PBL) är kommunernas främsta juridiska redskap i arbetet för en hållbar tillväxt samt för att uppnå miljö kvalitetsmålen och övriga nationella mål och strategier.

Inom MB:s område är tillsyn över att lagen följs kommunernas viktigaste roll. Kommunernas uppgift inom PBL är koncentrerad till planering samt tillstånds- och lovgivning, i allt från enskilda bygglov till den övergripande fysiska planeringen, kommunens översiktplan m.m. Det kommunala planmonopolet innebär att det är kommunen som inom de ramar som lagstiftningen anger, själv beslutar om att upprätta planer och att anta dessa.

Kommuner, landsting och regioner som ägare och förvaltare

Den offentliga sektorn äger och förvaltar ett stort antal fastigheter, allt från bostäder till offentliga lokaler, idrottsanläggningar m.m. De offentliga ägarna kan genom sitt agerande vara en viktig förebild för övriga fastighetsägare. Det är genom politiska beslut som olika åtgärder kan genomföras för att utveckla och anpassa fastighetsbeståndet till dagens krav, bland annat kopplat till energianvändning. Kommunernas, landstingens och regionernas roll som fastighetsägare är exempel på ett område där det finns rådighet att genomföra olika åtgärder i arbetet för hållbar tillväxt. Utöver byggnader äger och förvaltar kommuner och landsting betydande markarealer, allt från mark för bebyggelse och rekreation till jordbruks- och skogsmark. Även här finns stora möjligheter att förvalta resurserna på ett hållbart sätt.

Kommunalteknik, service till medborgarna

Kommunalteknik är det samlande namnet för de konkreta tekniska verksamheter som kommunerna ansvarar för. Vatten och avlopp, avfallshantering, energiförsörjning, kollektivtrafik, grönytor och transporter är exempel på verksamheter där kommunerna, i egen regi eller genom privata entreprenörer, ansvarar för verksamheten. Verksamheter som till största delen finansieras genom avgifter men till en del också är skattefinansierade. Genom sitt ansvar för dessa verksamheter, kopplat till det kommunala planmonopolet, har kommunerna stor rådighet att vidta åtgärder som leder till en hållbar tillväxt.

Information, utbildning och den offentliga dialogen

Den politiska nivåns viktigaste uppgift är att upprätthålla dialogen med medborgarna och övriga samhällsaktörer, näringslivet, intresseorganisationer m.fl. Här har den lokala och regionala nivån en stor fördel gentemot staten i kraft av närheten till medborgarna och tillgången till mötesplatser för kommunikation och dialog. De i många fall stora samhällsförändringar som krävs i arbetet för en hållbar tillväxt måste accepteras och förankras brett i samhället. Kommunernas ansvar för skolan och barnomsorgen ger möjligheter att utbilda och informera, men också att lyssna på och föra en dialog med barn och ungdomar. Detta blev mycket tydlig efter den globala konferensen för hållbar utveckling i Rio de Janeiro 1992, då det lokala Agenda 21-arbetet tog fart i Sverige.

”Det är när två kulturer möts, som man kan nå stora resultat. När personalen inom skola och barnomsorg, som var mycket engagerade i det lokala Agenda 21-arbetet, träffade de mer konkret inriktade teknikerna, som jobbade med miljöledningssystem, kompletterade man varandra. Inom skola och barnomsorg hade man många bollar i luften men svårare att strukturera sina idéer. Bland teknikerna hade man koll på strukturen men inte så många idéer om att involvera människor. Mötet resulterade i ett fruktbart samarbete och ömsesidigt lärande.”

Peter Wenster, Sveriges Kommuner och Landsting

Ta tillvara och utveckla mänskliga resurser

Hållbar tillväxt kräver ”hållbara människor”. Kommuner, landsting och regioner har därför en viktig uppgift att ta tillvara och utveckla mänskliga tillgångar, att göra människor delaktiga, stimulera idéer och kreativitet samt att minska utanförskap såväl socialt som på arbetsmarknaden. Mot den bakgrunden är

insatser för god folkhälsa, jämställdhet, ökad integration samt för barns och ungdomars utveckling särskilt framsynta för att skapa ett hållbart samhällsklimat. Kommuner, landsting och regioner arbetar med dessa frågor utifrån tre olika perspektiv; geografiskt, som arbetsgivare samt som tillhandahållare av välfärdstjänster.

Ur ett geografiskt perspektiv har kommuner, landsting och regioner en viktig uppgift i att driva samverkan mellan olika lokala och regionala aktörer. Både i rollen som ansvarig för den fysiska planeringen och som motor för den lokala och regionala utvecklingen samt för det strategiska folkhälsoarbetet kan den kommunala sektorn stärka den sociala dimensionen av hållbar tillväxt.

Ur ett arbetsgivarperspektiv är målet att arbetslivet måste fungera så att människor mår bra och utvecklas på sin arbetsplats. Insatser för ett mer hälsofrämjande, jämställt och inkluderande arbetsliv ökar förutsättningarna för ett gott resultat i verksamheterna, bidrar till att skapa attraktiva arbetsplatser och gynnar ett kreativt klimat.

Som tillhandahållare av välfärdstjänster har kommuner, landsting och regioner särskilda förutsättningar att främja humankapitalet. Förskolan, skolan och hälso- och sjukvården är centrala arenor för att bidra till att ge barn och ungdomar trygga uppväxtvillkor och ökad livskompetens som underlättar för var och en att göra kloka och hälsosamma val. Utbildning och skola är också viktiga fora för att skapa engagemang för hållbarhetsfrågor.

Offentlig upphandling

Den offentliga sektorn i Sverige upphandlar varje år varor och tjänster för nästan 400 miljarder kr, varav kommuner och landsting står för ca 100 miljarder kr.

Idag innehåller sex av tio offentliga upphandlingar miljökrav, men endast hälften av dessa innehåller miljökrav som får verkliga konsekvenser för vad som upphandlas.²⁶ Bristande kunskap om hur miljökrav och sociala krav kan ställas eller hur hänsyn kan tas till små och medelstora företag vid upphandlingar, är de största hindren för en hållbar offentlig upphandling. EU:s upphandlingsdirektiv och lagen om offentlig upphandling (LOU) reglerar den offentliga upphandlingen. Lagens grundprinciper är att all offentlig upphandling ska ske i konkurrens, vara affärsmässig och ske på ett objektiva sätt.

För kommuner och landsting är det viktigt att ha en klar bild av hur ansvarsfördelningen för upphandlingsfrågor ser ut i den egna organisationen, att se till att nyckelpersoner, verksamhetsansvariga, miljöansvariga, förtroendevalda och framförallt upphandlare, har rätt kunskaper samt att man tar fram en upphandlingspolicy för den egna organisationen.

”Verkligen jämställdhet uppnås inte den dag en kvinnlig Einstein blir erkänd lika snabbt som en manlig Einstein, utan den dag då en kvinnlig nolla befordras lika snabbt som en manlig nolla.”

Bella Abzug,
politiker och
tidigare ledare
i kvinnorörelsen
i USA

²⁶ Källa: Regeringskansliet. ”Miljöanpassad offentlig upphandling”. Skr. 2006/07:54.

När man ser på hur barna växer opp och står i kan man undra om barna nånsin får det som vi, om det finns jobb, om det finns mat, om det är drägligt där dom bor. Finns det får och kor och vatten och luft? Får dom sola sig gratis? Finns det blommor och blad? Har dom fläsk och potatis? Kan dom ta sej ett bad? Framtiden verkar dystert när man grubblar över ett glas öl, men man hoppas att barnen ändå får ett glas öl.

"Ett glas öl" av Hasse Alfredsson från 88-öresrevyn

Genom miljöanpassad offentlig upphandling och miljöteknikupphandling²⁷ kan kommuner, landsting och stat styra utvecklingen mot en mer hållbar produktion. En produktion som främjar en hållbar tillväxt och även kan ge svenska företag konkurrensfördelar internationellt.

Miljö- och hållbarhetsfrågor i kommunerna då och nu

Naturvårdsverket har i sin rapport ”Hållbarhetens lokala horisont” gjort en sammanställning av forskning kring kommunernas roll i miljöarbetet sedan början av 1990-talet. Från flertalet perspektiv har utvecklingen varit positiv, men det finns också farhågor om att miljöarbetet professionaliserats i sådan grad att det breda engagemanget som initialt skapades genom lokala Agenda 21-processer (LA21) har avmattats.

LA21 kan sägas vara ett samlingsnamn för de lokala rörelser för hållbar utveckling som växte fram i Sverige under 1990-talet. De byggde på frivilliga initiativ och i stor utsträckning utan styrande direktiv ovanifrån. Särskilda Agenda 21-samordnare utsågs och resurser avsattes för att samordna och organisera en lokal omställning för hållbar utveckling som inbegrep många aktörer, dialogmöten, visionsarbeten m.m. samt specifika investeringar med gröna förtecken. Hållbarhetsfrågorna integrerades i olika kommunala verksamheter. Folkhälso- och livskvalitetsfrågor blev vanliga inslag i strävan att stärka kopplingen mellan hållbarhetens sociala och ekologiska dimensioner.

”För 15 år sedan, före Rio de Janeiro och Agenda 21, var avfallshantering nästan uteslutande att samla in och transportera avfall till deponering och förbränning. I dag har sopåkarna blivit kretsloppsarbetare, alla sorterar och avfallet har blivit en resurs. Det som började som en del av det lokala Agenda 21-arbetet, är i dag en del av den kommunala verksamheten.”

Peter Wenster, Sveriges Kommuner och Landsting

Successivt har hållbarhetsarbetet emellertid orienterats mot en ”professionalisering” där miljöfrågor integrerats i olika verksamheter. ”Hårda” miljöfrågor med investeringar i tekniska system och fysiska strukturer har allt mer hamnat i fokus i många kommuner. Vågen av investeringar har möjliggjorts av nationella program – främst det Lokala investeringsprogrammet (LIP) och Klimatinvesteringsprogrammen (KLIMP). Det lokala hållbarhetsarbetet har blivit allt mer professionaliserat och expertorienterat. Arbetet med att skapa dialog och bredd i deltagandet har däremot minskat i många kommuner, liksom intresset för hållbarhetens sociala dimension. Arbetet med hållbar ut-

²⁷ Teknikupphandling är en anbudsprocess där flera aktörer med god marknadskenntnad och goda marknads-kontakter ställer krav på att producenterna kan leverera en produkt eller tjänst utifrån vissa kriterier. Målet är att göra upphandlingar mer innovationsstimulerande och därmed bli en pådrivare för forskning och utveckling inom näringslivet.

veckling har också stått tillbaka i kommunernas ”mjuka” verksamheter som skola, vård och omsorg.

Nationella bidragssystem som LIP och KLIMP har medfört en kraftfull resursförstärkning för främst tekniska investeringar i exempelvis energisystem (särskilt fjärrvärme), VA, miljöanpassning av byggnader samt projekt inom trafikområdet. Ofta rör det sig om investeringar som tydligt minskat resursförbrukningen. Den konkurrensutsatta bidragsmodellen har fått kommuner att anstränga sig och presentera genomtänkta idéer och strategier. I många kommuner har arbetet med LIP och KLIMP skapat nya eller stärkta samarbetsytor mellan förvaltningar, kommunala bolag och näringsliv. En nackdel har däremot varit att dessa bidragssystem ökat polariseringen mellan de, ur miljöarbetsperspektiv, starka och svaga kommunerna.

Rapporten har också studerat hur lokalt framgångsrika hållbarhetsarbeten uppstått. Forskningen visar att detta kan uppstå i alla typer av kommuner, oavsett befolkningsstorlek och socioekonomiska indikatorer. Lands- och glesbygdskommuner har dock lättare att väcka engagemang hos medborgarna och större kommuner har bättre möjlighet att ge ekonomisk stadga åt hållbarhetsarbetet. Förutom utmaningen att göra samhället mer hållbart drivs relativt många kommuner av att vända en negativ lokal utveckling, att skapa ”gröna” jobb och att få en bättre självbild. I ”framkantkommuner” förefaller det vanligt att framsynta förtroendevalda och andra lokala aktörer tidigt insett att det finns synergiförhållanden mellan miljö, arbetsmarknad och ekonomi. Hållbarhetsfrågan har i dessa kommuner också ansetts som politisk neutral. Ingen annan enskild faktor har emellertid haft lika avgörande betydelse som förekomsten av eldsjälur. Eftersom hållbarhetsarbetet i huvudsak bygger på frivilliga initiativ är pådrivande individer en förutsättning för att en process överhuvudtaget ska komma till stånd.

Erfarenheter från arbetsprocesser för hållbar tillväxt

”Om människor som inte förstår varandra, åtminstone förstår att de inte förstår varandra, då förstår de varandra bättre än när de utan att förstå varandra, inte ens förstår att de inte förstår.”

C H Persson

I boken ”Hållbar utveckling i praktiken”, som är en antologi och ett delresultat från Kungliga Tekniska Högskolans projekt ”Kommunen och territoriet”, undersöks de svårigheter och möjligheter som uppstår i kommuner när man försöker lägga om till en planering som ska bidra till att göra samhället mer

hållbart. Resultaten baseras bland annat på samtal i fokusgrupper där närings-, planerings- och miljötjänstemän samt politiker deltagit.²⁸

Nästan alla deltagare framhöll bra kommunikation, tid för reflektion och vikten av att tillvarata olika kompetenser som väsentliga inslag i planeringssituationerna. Förutsättningarna för en god dialog finns uppenbart, men i praktiken stöter man ofta på en del hinder. Miljötjänstemännen ansåg att det generellt är lätt att få gehör för övergripande hållbarhetsresonemang. De traditionella miljö- och hälsoskyddsfrågorna kan däremot vara svårare att få positiv respons på och många miljötjänstemän menade att dessa frågor kommer in för sent i planeringsprocessen, vilket innebär att de då blir svårare att rätta till. Hos andra tjänstemän fanns det en uppfattning att miljötjänstemännen ibland är alltför bundna av lagstiftningen och de såg gärna att dessa kunde vara lite mer flexibla. Förmågan att föra en konstruktiv dialog är centralt i sammanhanget, men det är också viktigt att aktörerna förstår varandras roller och accepterar dessa.

En del av de intervjuade menade att de inbördes maktpositionerna mellan de olika tjänstemannagrupperna har en avgörande betydelse för vilket genomslag hållbarhetsfrågorna får. Studien visar på att miljötjänstemännen ofta hamnar i underläge och anpassar sig efter detta. De är försiktiga i ordvalen och ligger ibland lågt med sina krav för att inte uppfattas som besvärliga. En del hade erfarenhet av att frågor om ekonomisk utveckling och strukturomvandling flyttar från översiktsplaneringen till andra arbets- och utvecklingsgrupper, där miljöförvaltningen inte finns representerad. Ett sätt att motverka statuskillnaderna är att föra en nära dialog med politikerna och att ansvaret för övergripande miljöfrågor organisatoriskt läggs närmare kommunstyrelsen.

Andra menar att arbetet med hållbarhetsfrågor i allmänhet fungerar bra på tjänstemannanivå, men att problemen istället uppstår då frågorna ska integreras vertikalt mot politiker och medborgare. Planerarna pekade på att den lokala partipolitiken idag ofta är styrd av den lokala opinionen. I den kommunalpolitiska verkligheten är det främst kommunens kärnverksamhet, som skola, barnomsorg och äldreomsorg som prioriteras. Hållbarhetsfrågan anses som allmänt politiskt accepterad, trots att både tjänstemännen och politikerna har påtagliga erfarenheter av vilken sprängkraft frågan kan ha, både lodrätt och vågrätt i samhällsorganisationen, när det uppstår konflikter mellan olika hållbarhetsmål.

Ett annat problem som såväl planerare som politiker lyfte fram var att de ofta utgår från skilda tidsperspektiv. Schablonmässigt beskrivet så är planeringen till sin natur av långsiktig och strategisk karaktär, medan politiken till viss del drivs av dagsaktuella politiska ärenden och förväntas under en

²⁸ Intervjuerna är några år gamla och hållbarhetsperspektivet har fått större genomslag sedan dess, vilket kan ha förändrat de förhållanden som här beskrivs.

Hållbar tillväxt är inget specialistområde, det är ett generalistområde. Våra institutioner är uppbyggda i sektorer och man vill gärna trycka in hållbar tillväxt i en viss låda, men det går inte. Hållbar tillväxt är inte heller ett partipolitiskt område, vilket ibland förvirrar. Det handlar väldigt mycket om organisationskulturen, om ledarskap, värderingar och förhållningssätt. Det gäller att använda retorik som motparten förstår. Hitta nyckelpersoner och stärk det informella arbetet, ha tålamod – intresset ökar successivt, samverka – motverka inte, ledarskap och styrning är viktigare än organisationsform, var öppen och för dialog – bjud in varandra.

Katarina Pelin, Region Skåne

mandatperiod leverera en rad resultat. Det finns en risk att hållbarhetsperspektivet enbart finns med i den långsiktiga fysiska och strategiska planeringen, medan den saknas i de mer kortsiktiga och ”akuta” ärenden och avgöranden som kontinuerligt sker i den kommunala vardagen.

Även i denna studie framkom att eldsjälarna var den viktigaste förklaringen för att hållbarhetsfrågorna hade en framskjuten position i arbetet. En eller ett fåtal drivande politiker eller tjänstemän som genom sitt engagemang och sin envishet driver frågorna framåt och entusiasmerar såväl medarbetare som medborgare. För att inte arbetet ska stå och falla med en eller ett fåtal personer är det viktigt att kunskap och erfarenheter institutionaliseras och sprids till andra i kommunen.

KÄLLOR:

Ansvarskommitténs slutbetänkande: "Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft", SOU 2007:10.

Boverkets webbplats. www.boverket.se

Hållbarhetsrådet, NUTEK: "Verktyg för hållbar regional utveckling – stöd och tips för ett lyckat förändringsarbete", R 2006:11.

Jan Edling: "Alla behövs – blott arbetsmarknadspolitik skapar inga nya jobb", 2005.

Jan Olsson: "Hållbar utveckling underifrån? – lokala politiska processer och etiska vägval", 2005.

Kungliga Tekniska Högskolan, institutionen för infrastruktur, enheten för samhällsplanering: "Hållbar utveckling i praktiken – möten, gränser, perspektiv", 2005.

Kungliga Tekniska Högskolan, institutionen för infrastruktur, enheten för samhällsplanering: "Arena för hållbar utveckling – aktörer och processer", 2001.

Miljöstyrningsrådets webbplats. www.miljostyrning.se

Naturvårdsverket webbplats. www.naturvardsverket.se

Naturvårdsverket: "Hållbarhetens lokala horisont – forskning om kommunernas arbete med miljö och hållbar utveckling", rapport 5674, 2007.

Naturvårdsverket och NUTEK: "Miljömålen i det regionala utvecklingsarbetet – synergier och målkonflikter", rapport 5645, november 2006.

Naturvårdsverket och NUTEK: "Uppdrag: Hållbar utveckling – verktygsguide för hållbar regional utveckling", 2007.

Regeringskansliet: "Miljöanpassad offentlig upphandling", Skrivelse 2006/07:54.

Sveriges Kommuner och Landsting: "Miljöledning i praktiken". 2005.

Sveriges Kommuner och Landsting och Arena för tillväxt: "På spåret – en studie om pendling och regionförstoring", 2003.

Sveriges Kommuner och Landsting: "Ett bredare regionalt uppdrag? – Regionala perspektiv på hållbar utveckling", 2005.

Sveriges Kommuner och Landsting: "Regional politik – hur ser regionerna på utvecklingsfrågorna?", 2005.

Sveriges Kommuner och Landsting: "Styrning för hållbar utveckling – från politik till praktik", 2005.

Helhetssyn – min eller din?

Att samverka med andra förvaltningar, yrkesgrupper eller organisationer kan liknas vid att flytta till ett annat land. Det gäller att lära sig en ny kultur, ett annat språk och andra umgängesformer. Det finns stora möjligheter att lära sig nytt i den mångfald som uppstår. Men det finns också risk att inte bli sedd, inte bli förstådd och därmed inte tagen på allvar.

Att hållbar utveckling fått en allt mer central roll i planeringsprocesser på den lokala och regionala nivån ställer ökade krav på att företrädare för olika samhällssektorer och yrken kan samverka med varandra. Men på samma sätt som det uppstår kulturkrockar för den som är främmande i ett annat land, uppstår det kulturkrockar när människor med olika intern status, erfarenheter och verklighetsbilder ska samverka med varandra.

Många säger sig idag arbeta efter en helhetssyn. Men kan man ha en helhetssyn på något som ständigt förändras? I en föränderlig värld måste man ständigt vara beredd att ompröva sina verklighetsbilder. En annan fråga är om det verkligen går att ha en enda bild av verkligheten? Det skulle innebära att det finns en ändlig mängd data och kunskap och att det går att göra rättvisa åt alla tolkningar och intressen.

”För att göra världen begriplig och meningsfull för oss själva skapar vi oss olika föreställningar om den. Det är inte möjligt att förstå tillvaron i alla dess detaljer, vi tvingas göra förenklingar som får dess olika delar att hänga ihop. Vi bär med oss våra bilder eller kartor över verkligheten genom livet. Det är utifrån dem vi tänker, talar och handlar. Vår egen kartbild korrigeras eller förändras när vi konfronteras med andras, som vi sympatiserar med eller som får viktiga pusselbitar att falla på plats på ett nytt sätt. Genom olika socialiseringsprocesser anpassas våra föreställningar till de normer, regler och verklighetsbilder som gäller för samhället i helhet.”

Tuija Hilding Rydevik, forskare på forsknings- och utredningsinstitutet Nordregio

Att ha en helhetssyn påminner en del om andra politiska ideal som att nå lösningar som gynnar ”allmänintresset” eller ”det gemensamma bästa”. Det låter bra, men vad menas egentligen?

Det är nog så att samverkan många gånger i praktiken kommer att handla om att övertyga andra om den egna "helhetssynen" och att den verklighetsbild som ofta "vinner" representerar den grupp som har mest makt och status.

Det är inte själva strävan efter en helhetssyn som är felaktig, utan hur vi använder och tolkar begreppet. Det är dags att slå håll på myten om en enda helhetssyn. För att bredda det egna perspektivet måste vi förstå andras. Lyckas vi inte med det finns det risk för att samverkan mest upplevs som "samvärkan". Ett gott klimat för samverkan kräver att alla inblandade ser styrkan i olikheterna och kanske till och med kan skratta åt schablonerna. Slopar man det underförstådda kravet på helhetssyn och konsensus i varje beslut blir skiljelinjerna tydligare och alla intressenter får en bättre bild av vilka hänsyn som i slutändan tas.

Genom att arbeta processinriktat i dialogform och se styrkan i olikheterna kan olika tankestrukturer och perspektiv mötas. Det gynnar inte bara det direkta arbetet för hållbar tillväxt, utan skapar även mer innovativa miljöer. Kreativitet kan vara att tänka på något utifrån två helt skilda perspektiv eller på två olika nivåer och att dessutom låta de två

tankestrukturerna kollidera eller smälta samman. Kanske blir ökad kreativ förmåga och innovativa miljöer en positiv bieffekt av vår strävan att integrera de tre dimensionerna av hållbar tillväxt med varandra.

"Det kloka, det omdömesgilla och det förnuftiga härleds alltid från det du redan vet. Nyskapande kommer ifrån det du inte vet; det osäkra, det absurda och det som är direkt felaktigt."

Per Robert Öhlin, reklamman

KÄLLOR:

Anette Jansson, Sveriges Kommuner och Landsting: Krönika i skriften "Skönhet & välbefinnande – vad betyder god bebyggd miljö för hälsa och välfärd", 2003.

Kungliga Tekniska Högskolan, institutionen för infrastruktur, enheten för samhällsplanering: "Hållbar utveckling i praktiken – möten, gränser, perspektiv", 2005.

Paradigmmäklarna, Troed Troedsson, nyhetsbrev: "Om att skapa kreativitet", 2006-03-23.

Goda exempel från kommuner och regioner

Så mycket arbete för en bättre värld handlar om att klaga på felaktiga system. Jag kan irritera mig på all energi som går åt till att hitta fel och hur lite som går åt till att söka spännande och inspirerande förslag på hur vi kan gå vidare.

Dennis Pamlin, omvärldsanalytiker på Världsnaturfonden (WWF)

Ett återkommande hinder för att arbeta med hållbarhet är svårigheten att få igång väl fungerande samverkan mellan olika sektorer och professioner. Den första erfarenheten hämtar vi därför från **Göteborgsområdet** där 13 kommuner gick samman och bildade Business Region Göteborg i syfte att stärka och skapa länkar mellan företagen och kommunerna i regionen. Förståelse för andras perspektiv och lärande har varit två positiva sidoeffekter av folkhälsoarbetet i **Nora**. Ett välfärdsråd med tjänstemän och politiker från kommunen samt polis, försäkringskassa, vårdcentral, företag och arbetsförmedling samverkar i syfte att stärka befolkningens hälsa, trygghet och livsvillkor. Med Sveriges bästa kommunslogan, *Långt ifrån lagom*, och den sociala dimensionen i fokus marknadsför sig **Botkyrka** som en mångfaldskommun med positiva förtecken. Ibland utgör lagstiftningen ett hinder för att förverkliga goda idéer, men genom att ”tänka utanför boxen” kunde **Borlänge** markant minska kommunens livsmedelstransporter. I **Kristianstad** använder man SYNAPS, ett praktiskt verktyg som bygger på öppenhet och delaktighet och som integrerar miljöfrågorna med andra samhällsområden.

Från krisigt till uthålligt näringsliv i Göteborgsregionen

Göteborgsregionens näringsliv var i kris på 1970- och 1980-talet. Varvsindustrin kapsejsade och många av de traditionella verkstadsindustrierna gick på knä. Något måste göras, Kålle och Ada måste ha jobb och 1992 bildades Business Region Göteborg (BRG). Uppdraget var primärt att skapa fler jobb genom att stärka näringslivet i Göteborgsregionen. 11 kommuner gick från början samman med en gemensam vision och ett gemensamt mål (nu 13 kommuner).²⁹

BRG satsar mycket på att vara det sammanhållande kittet för näringslivet, förnya densamma och få mindre företag att växa och verka för en bra balans mellan näringarna som ger uthållighet och minskad sårbarhet. Med strategin ”dussinet fullt”, som innebär satsning på tolv utvalda branscher, har man skapat bredd inom näringslivet.

– Om någon av branscherna skulle gå sämre har vi många andra som väger upp, säger Lennart Olausson, vd vid BRG.

Näringar som företagstjänster, partihandel, transportmedel och transporter tillhör de tongivande men Göteborgsregionen satsar också hårt på framtidsbranscher som design, marknadskommunikation, kultur och media. BRG vänder sig i första hand till ledningsfunktioner och verksamheten är mångfacetterad. Bland annat ingår att ordna mötesplatser i olika former, där kommun och näringsliv kan samlas kring frågor som de har nytta av. En annan verksamhetsgren består i att stödja ”mjuka” frågor i företagen, som värderingar, socialt ansvar, etik och rättvisa. En viktig del i Göteborgsregionens ambitioner om uthålligt näringsliv är att de arbetar efter samma vision och mål som 1992.

– Om vi verkar för uthållighet gentemot företagen måste vi själva vara uthålliga i våra ambitioner, menar Lennart Olausson.

– Det kan låta som en paradox men en viktig del av uthålligheten handlar om att stödja förnyelse inom näringslivet, stödja nyföretagarcentrum, drivhus och liknande. Det går inte att leva på gamla lagrar. Att BRG har legitimitet och förtroende bland företagen är A och O för verksamheten. Under våra 15 år har vi hunnit skaffa oss god kunskap och förståelse för företagens behov och idag är vi en naturlig samlingsplats för många av företagen i Göteborgsregionen, avslutar Lennart Olausson.

Hälsa skapar möjligheter i Nora

Nora kommun har under många år jobbat aktivt med folkhälsa och välfärd med medborgaren i fokus. Tillsammans med grannkommunerna Lindesberg, Hällefors och Ljusnarsberg jobbar de på bredden med folkhälsa, med betoning

²⁹ BRG:s mål och vision: www.businessregion.se. Kommunerna som ingår i Göteborgsregionen är Kungsbacka, Mölndal, Härryda, Partille, Göteborg, Lerum, Öckerö, Ale, Kungälv, Tjörn, Stenungsund, Lilla Edet och Alingsås.

på trygghet och goda livsvillkor för barn och unga. För att skapa kontinuitet har Nora tydligt vävt in folkhälsoperspektivet i kommunens övergripande strategiarbete.³⁰

– Kontinuitet är avgörande för att lyckas med folkhälsoarbete, det räcker inte med enstaka hälsoprojekt, menar Linnea Hedkvist, folkhälsostrateg i Nora kommun.

– Det finns en förståelse för att mycket av folkhälsoarbetet är långsiktigt och att vissa resultat kan nås först på längre sikt, fortsätter Linnea Hedkvist. Nora följer upp folkhälsan utifrån 11 målområden som vardera har ett antal mätindikatorer.

– Mätningar är viktiga, det räcker inte att snacka om att det blivit bättre, säger Linnea Hedkvist.

Ett starkt stöd från den politiska ledningen och en bred samverkan är ett par orsaker till det framgångsrika folkhälsoarbetet i Nora. I detta syfte har Valförbundsrådet skapats där tjänstemän och politiker från kommunen, polisen, försäkringskassa, vårdcentral, företagare och arbetsförmedling ingår.

– Att sitta vid samma bord och diskutera gemensamma frågor eller problem skapar förståelse för andras perspektiv och ett stort lärande, betonar Linnea Hedkvist.

En lärande organisation är ett nyckelbegrepp för kommunen, att lära av och med varandra i en öppen och generös anda. Det finns även en mängd arbetsgrupper som konkret jobbar med att omsätta folkhälsostrategierna i praktisk handling. Det breda och långsiktiga engagemanget grundar sig i att var och en ser nyttan av folkhälsoarbetet. Nyttan för kommunen, nytta för näringslivet och framförallt nytta för medborgaren.

Ett betydande arbete bedrivs för barn och unga i Nora, vilket exempelvis omfattar att stödja föreningslivet, kulturskola, familjecentral, hälsofrämjande skolutveckling, föräldrastöd och trygga livsmiljöer.

– Barnens och ungdomarnas välmående är oerhört viktigt. De är vår framtid, såklart vi ska satsa på dom, avslutar Linnea Hedkvist.

Långt ifrån lagom i Botkyrka

Botkyrka kommun använder sig sedan ett par år tillbaka av Ålborgdeklarationen³¹ som verktyg för hållbarhetsarbetet. Genom deklarationen har kommunen gjort 50 åtaganden där man valt att fokusera på sysselsättning, stadsutveckling, skola, miljö, folkhälsa och samarbete. Arbetet har bedrivits med en bred delaktighet där hållbarhetsarbetet integreras i och genomsyrar den ordinarie styrprocessen. Med stöd av en egen utformad styrmodell, anpassad

³⁰ "Nora – möjligheterskommun där historia och framtid möts", Strategidokument, Nora kommun, mars 2002 rev. november 2006.

³¹ Ålborgsdeklarationen, www.aalborgplus10.dk

utifrån Botkyrkas specifika förutsättningar, har kommunen ett enkelt verktyg som funkar ute i verksamheterna.

– Det viktigaste är dock inte vilket verktyg som används utan hur det används menar Lars Olsson, planeringschef i Botkyrka kommun.

Botkyrkas historia skiljer sig från många andra kommuner i Sverige. Kommunen växte så det knakade i mångmiljonprogrammets tidevarv från 20 000 till 60 000 mellan åren 1965 och 1975.³² Då lades det mest kraft på de ”hårda” frågorna, men sedan satsningen på Tullinge flygplats gick om intet på 1980-talet valde kommunen istället att satsa utifrån sina grundläggande förutsättningar och styrkor. Fokusområden blev bland annat sociala frågor, integration och mångfald. Ett omfattande arbete har gjorts för ”att vända på kuttingen” och skapa positiva värden utifrån integration och mångfald. Bland annat har ett starkt stöd till idrott och kultur medverkat till att främja de sociala nätverken i kommunen. Botkyrkas slogan *Långt ifrån lagom* är en viktig del i Botkyrkas själ.

Det unika för Botkyrkas hållbarhetsarbete är det starka fokus som finns på den sociala dimensionen som bland annat handlar om att skapa delaktighet, bidra till ökad förståelse för olika verksamheter och öka arbetsglädjen. Hållbarhetsarbetet engagerar de anställda i Botkyrka kommun och bidrar till en ökad helhetssyn genom att många är med i skapandet av ett hållbart Botkyrka och genom att de i hög grad jobbar tvärssektoriellt. Ett sådant arbete ställer krav på lyhördhet, öppenhet och inte minst förståelse för att det finns olika perspektiv. Att det finns en tillåtande kultur där personalen vågar pröva nytt, där det är tillåtet att misslyckas och att människor trivs är avgörande för om man lyckas eller inte.

– Att Botkyrka lyckats bra i sitt hållbarhetsarbete beror bland annat på att det finns ett tydligt styrsystem, att arbetet har ledningens stöd och att det finns ett stort engagemang för utvecklingsfrågor, säger Lars Olsson.

Hållbar upphandling i Borlänge

Upphandling är ett av de starkaste verktygen i kommunernas, landstingens och regionernas hållbarhetsarbete. Genom att styra upphandlingsförfarandet med hållbarhet som ledstjärna finns mycket att vinna för både medborgare, kommun och näringsliv. En kommun som jobbar aktivt med att handla hållbart är Borlänge. Genom många år med hållbarhet i fokus för upphandlingar har de skaffat sig gedigen kunskap och erfarenhet.

– Många gånger fungerar *tolkningen* av lagen om offentlig upphandling (LOU) som en bromskloss för utveckling, menar Åke Persson, samordnare för Hållbar utveckling i Borlänge kommun.

³² Källa: SCB.

Det är viktigt att få med de anställda som är närmast kunderna. Kan ”sopgubbarna” tala om för kunderna att en förändring i sophanteringen är en god idé och att det är bra för miljön och långsiktigt även ekonomiskt för kunden, är det mycket bättre än om ”sopgubbarna” inte fått vara med i processen och inte informerats tillräckligt. Risken är stor att de på fråga från kunden talar om att det är något som byråkraterna hittat på och att man kan strunta i det. Likadant är det om kunden efterfrågar rättvisemärkta eller kravmärkta varor. Expediten ska självklart känna till vad det är och var man kan hitta varorna.

– LOU är bra, den ger en tydlighet för alla inblandade men den tenderar att tolkas överdrivet snävt av inköpsspecialister och då försvinner mycket av utvecklingspotentialen, menar Åke Persson.

Borlänge kommuns upphandling av livsmedelstransporter är ett bra exempel på hållbart arbete. Genom att särskilja transporter och livsmedel och genomföra två separata upphandlingar har man kunnat minska antalet transportstopp ut till verksamheterna med mer än hälften. Logistiken för livsmedel har upphandlats ihop med grannkommunerna Gagnef, Säter och Smedjebacken. En väl fungerande samordning mellan de fyra kommunerna har ytterligare förstärkt de positiva effekterna. När man upphandlar transporter separat är det lättare att ställa miljökrav, exempelvis att koldioxidutsläppen ska minska med minst fem procent under upphandlingsperioden.

– Ambitionen är att finna funktionella helhetslösningar, inte att lappa och laga. De styrande politikerna visade mod och vågade satsa på helhetslösningen, säger Åke Persson. Positiva effekter av upphandlingen är att:

- Lokala producenter kan lättare konkurrera när de erbjuds en transportmodell istället för att själva köra ut varor till köken. Det ökar konkurrensen och priserna pressas.
- Kortare körsträckor och färre stopp ger mindre utsläpp av avgaser.
- Barnen vid skolor och förskolor får en trafiksäkrare miljö när färre lastbilar trafikerar deras skolgårdar.
- Lättare att ställa miljökrav på lastbilarna när transportererna upphandlas separat.

Borlänge kommun upphandlar stora mängder ekologiska produkter. Genom att se över rutinerna och exempelvis mängdsätta de ekologiska produkterna har kostnaderna reducerats högst väsentligt. Ett annat område där hållbarhetskrav håller på att utvecklas är upphandling av byggtreprenader. Ett verktyg i detta arbete är miljöledningssystem och i upphandlingar har kommunen krävt att entreprenören ska avsätta tid för utbildning. Genom egna revisioner på byggarbetsplatsen har uppföljningen skärpts.

SYNAPS – ett praktiskt verktyg för hållbarhet

Olika typer av verktyg som checklistor, indikatorer eller expertgrupper används ofta som stöd i hållbarhetsarbetet. SYNAPS är ett sådant verktyg under utveckling.

Kristianstad kommun har med goda erfarenheter testat och använt sig av SYNAPS inom den fysiska planeringen

– Verktøget har varit till nytta för oss och bidrar bland annat till tydlighet genom att gemensamt konkretisera vad vi menar med olika begrepp säger Ulrika Hedlund, Agenda 21-samordnare i Kristianstads kommun.

Stegen i verktøget består grovt av process, bedömning, transparens och struktur. En viktig del handlar om att gemensamt göra bedömningar, analysera och diskutera konsekvenser av hur olika insatser påverkar andra områden, exempelvis hur en infrastruktursatsning påverkar folkhälsa och företagande. SYNAPS har fokus på processen men genom att processen dokumenteras blir det också möjligt att visa andra hur man tänkt.

– Det är bra att SYNAPS bygger på en hög grad av delaktighet där synergier och eventuella målkonflikter lyfts fram tidigt i processen. En annan vinst är att verktøget tillvaratar olika kompetenser och bidrar till ökad förståelse för andras perspektiv, menar Ulrika Hedlund.

Det är också viktigt att processen är tydligt avgränsad i tid och omfattning. En fördel för processen är att man inte behöver nå konsensus, vilket är viktigt att ha en medvetenhet om vid fortsatt hantering.

SYNAPS kan användas i vissa processer som diskussionsunderlag och checklista exempelvis i samband med arbete med program, planer, strategier, policys eller vid uppföljning av projekt, åtgärder eller program. Verktøget har utvecklats inom Region Skåne och är under våren 2007 föremål för intern utvärdering.

Varje verksamhet är unik

Goda erfarenheter från en verksamhet går sällan att kopiera och få att fungera på likadant vis i någon annan miljö. Varför fungerar det så bra hos dom men inte hos oss? Varje kommun, varje verksamhet och varje individ är unik. För att lyckas i hållbarhetsarbetet måste man ta hänsyn till de lokala och regionala förutsättningar som finns. Det gäller att kunna bygga upp sin egen verksamhet på en stabil grund, satsa vidare på sina styrkor, medvetandegöra svagheter och inte minst ta tillvara människors förmåga till samverkan och förnyelse. I boken *Rent spel* vill i första hand framhålla de redovisade erfarenheterna utifrån att de kan inspirera, engagera och kanske även bidra till att kunna reflektera utanför de egna ramarna.

”Erfarenhet är inte vad man upplever. Det är vad man gör med det man upplever.”

Aldous Huxley,
engelsk författare,
1894–1963

Lycka

På frågan om vad meningen med livet är svarar många människor att det är strävan efter lycka. Det kan därför tyckas märkligt att kunskapen om hur man bär sig åt för att uppnå lycka av många betraktas som banal. Däremot översvämmas vi dagligen av budskap om hur vi ska bli lyckade, vilket inte alla behöver sammanfalla med att vara lycklig.

Lyckoforskningen³³ är i sin linda, men genom den neurologiska vetenskapen har forskningen fått en avsevärt större tyngd och vi får allt större förståelse för hur hjärnan fungerar och vad det är som utlöser lyckokänslor.

Ett något dystert faktum är att vi föds in i en viss sinnesstämning. Efter det att vi fått våra grundläggande behov tillfredsställda är den allra viktigaste faktorn för vår lycka den genetiska. Desto hoppfullare är att det går att träna hjärnan till ett mer positivt sinnestillstånd. Det är naturligtvis lättare sagt än gjort, men det finns ett antal tankeknep att ta till. Lev i nuet och njut av stunden, gräv inte ned dig i det som varit eller oroa dig för något som ännu inte hänt. Jämför dig inte med andra som

verkar lyckliga, känn istället efter vad du mår bra av. Sluta när du har som roligast – sista intrycket och höjdpunkter fastnar i hjärnan. Sök inte allt större kickar inom invanda områden, de kan till slut vara svåra att tillfredsställa och i värsta fall hamnar du i tvångsmässiga beteenden. Hitta istället nya intressen och utsätt dig för det oförutsedda – då kan även små doser ge starka lyckokänslor.

"Få människor behärskar ansiktsmusklerna så väl att de kan le ett äkta leende på beställning. De flesta måste tänka på något roligt för att kunna göra det."

Stefan Klein, vetenskapsjournalist och författare till boken "Lyckformeln"

Förutom medfödd optimism och utåtvändhet är lyckoforskningen överens om att det främst är följande tre faktorer som på individnivå påverkar vår lyckonivå:³⁴

- 1) Att ha många vänner och en stabil kärleksrelation. Själ och kropp sitter ihop. Därför är nära relationer, förtroenden, fysisk aktivitet, beröring och sex oftast säkra kort för ett bättre mående.

³³ Lyckoforskningens definition av lycka är oftast att en person är lycklig om hon är tillfreds med sitt liv som helhet. Denna livstillfredsställelse består i sin tur av två komponenter, dels en attitydkomponent, att hon värderar sitt eget liv positivt, dels en affektiv komponent, att hon dessutom mår bra och **känner** sig tillfreds. Det är viktigt att inse att personens positiva värdering av det egna livet inte måste vara grundad i **sanna** föreställningar, det är fullt tillräckligt att personen **tror** att hennes liv gestaltar sig som hon önskar, och att detta får henne att må bra (Brülde 2003).

³⁴ Det är viktigt att poängtera att resultaten baseras på genomsnitt och att var och en blir lycklig på sitt sätt.

- 2) Aktivitet belönas med lyckokänslor. Det är generellt viktigt att ha ett arbete eftersom arbetslöshet har mycket negativa effekter på lyckonivån. Kreativa yrken med hög grad av självbestämmande ger extra plus. Den som motionerar regelbundet mår bättre (god hälsa är viktigt för lyckan), har större självförtroende och är mer sällan nedstämd. Människor som engagerar sig i föreningar och arbetar ideellt är lyckligare än de som inte vill eller orkar engagera sig på fritiden.
- 3) Vi behöver mål att sträva efter samt lagom svåra utmaningar på vägen dit. Det är meningsfullt att vara på väg mot ett mål, däremot är det inte så märkvärdigt när vi väl nått målet. Känslan av flyt eller ”flow” när vi håller på med något vi finner intressant eller meningsfullt ger starka lyckokänslor.

En intressant iakttagelse är att de flesta människor relativt lätt kan påverka dessa tre faktorer – odla relationer till andra människor, motionera och sätta lagom utmanande mål i livet samt sträva efter dessa. Däremot är det svårare att på kort sikt påverka sin intellektuella förmåga, sitt utseende eller, i någon större utsträckning, tjockleken på plånboken. Vi tror att detta gör oss lyckligare, men så är sällan fallet. Vi vänjer oss snabbt vid en ny levnadsstandard och vi jämför oss med dem som har

det bättre. Pengar är viktiga för lyckan upp till en viss nivå, men sedan avtar marginalnyttan snabbt. Forskningen lyckas inte heller hitta några entydiga samband mellan vare sig lycka och hur vi ser ut eller hur intelligenta vi är.

Däremot har hög status vissa effekter på såväl hälsan som lyckan. Att ha starka mål i livet och att man genom detta uppnår såväl en god yrkeskarriär som status bland andra är bra för välbefinnandet. De som drivs av de yttre attributen kring en hög status är dock generellt mindre lyckliga än dem med andra drivkrafter. Hög status ger ett högt välbefinnande främst för dem som genom statusen får en bättre självrespekt och därmed ett minskat behov av att jämföra sig med andra.

”Pengar kan inte köpa lyckan, men man får möjligheten att välja sitt eget sätt att vara olycklig.”

Okänd

Lyckans land

Frågan om lycka är komplicerad när den studeras på nationell nivå. Forskningsmaterialet är begränsat och mätmetoder kan ifrågasättas. Skiljer sig exempelvis förståelsen av lyckobegreppet åt mellan kulturer? Resultaten har också gett upphov till livliga debatter om vilka samhällsorganisationer som fungerar bäst ur ett lyckoperspektiv.

Ekonomen och lyckoforskaren Richard Layard poängterar att vi i västvärlden inte blivit särskilt mycket lyckligare trots att våra inkomster mångdubblats. De rikaste i ett samhälle är i genomsnitt något lyckligare än andra, men inte för att de har en hög inkomst utan för att de har en högre inkomst än andra. Lyckan av materiell framgång är ett resultat av jämförelser, och följaktligen ett nollsummespel. Vi sätter jakten på pengar och de attribut som delar av reklam- och medievärlden kopplar lycka till framför vårt eget välbefinnande. Layard menar att forskningen ger nya argument för inkomstutjämning och för ökad statlig kontroll av TV och reklam.

Den liberale författaren och debattören Johan Norberg går i polemik mot dessa slutsatser och menar att lyckonivåerna otvivelaktigt är högst i rika länder med stor individuell, politisk och ekonomisk frihet. Det är kanske inte själva prylarna eller mängden pengar som är viktigast för lyckan, men drivkraften att ständigt utvecklas påverkar vår lycka positivt. Det finns ett starkt samband mellan lycka och tro på en bättre framtid. Under lågkonjunkturer är folk mer olyckliga. Vi mår bra av att ha kontroll över våra egna öden och av att ha ett stimulerande arbete. De samhällen som gett sina medborgare minst möjligheter att påverka sina liv – de kommunistiska – har ofta de olyckligaste medborgarna.

I tabellen till höger visas de 10 länder som hade högst genomsnittligt välbefinnande baserat på ett urval av undersökningar under perioden 1995–2005. 95 länder ingår i studien. Det som främst förenar dessa länder är demokrati, hög tillväxt, en hög grad av individuell frihet³⁵ och ett högt socialt kapital.³⁶

Länder med högst genomsnittligt välbefinnande, skala 0–10

Rank	Land	Välbefinnande i livet
1	Danmark	8,2
2	Schweiz	8,1
3	Österrike	8,0
4	Island	7,8
5	Finland	7,7
5	Australien	7,7
5	Sverige	7,7
8	Kanada	7,6
8	Irland	7,6
8	Norge	7,6

Källa: World database of happiness.

Missnöjesekonomi

Att ekonomisk tillväxt inte leder till högre lyckonivåer beror på att våra förväntningar och behov skruvas upp i takt med att vi får det bättre. Reklambranschen och delar av media är duktiga på att skapa behov hos människor som baseras på att få vårt nuvarande liv att framstå som fattigt och otillräckligt. Inte bara vad gäller materiell standard utan också hur vi är som människor. Det här kommersiella trycket är oerhört svårt att stå emot, speciellt för unga människor.³⁷ Vi är absurt nog beroende av att vara missnöjda för att vi ska kunna upprätthålla och förbättra vår materiella levnadsstandard.

³⁵ Källa: World Values Study.

³⁶ Källa: Transparency International.

³⁷ Unga tjejers lyckonivåer har minskat under senare tid, ett resultat som även bekräftas av SCB:s levnadsnivåundersökning (ULF). Andelen unga kvinnor (16–24 år) som besvärats av ångslan, oro och ångest ökade från 9 till 30 procent mellan åren 1989 till 2005. Motsvarande siffror för unga män var från 4 till 13 procent.

"Lycka är inte gott nog för mig. Jag kräver eufori!"

Kalle i tecknade serien Kalle & Hobbe

Avund och jämförelsen med andra minskar vår förmåga att känna lycka över det vi har. Märkligt nog visar forskningen att vi blir mindre avundsjuka på dem som har mycket semester eller som konsumerar dyra immateriella tjänster än på dem som köper exklusiva bilar, häftiga teknikprylar eller stora hus. Här finns en intressant koppling till en långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Som framgick i kapitel 4 måste vi successivt minska andelen varor i vår hushållsbudget till förmån för resursnåla tjänster (Edman, 2006). Innebär detta att hållbar tillväxt, som fordrar en minskad varukonsumtion till förmån för tjänster, kan vara en väg mot ökad lycka? Det är knappast så enkelt, vår strävan efter social position och status är biologisk betingad och om vi får ett mer hållbart samhälle i framtiden kanske vi blir avundsjuka på andra saker – men tanken är onekligen intressant.

KÄLLOR:

Johan Norberg, Timbro Briefing Papers nr 7 år 2006: "Blir vi lyckligare av lyckoforskning?"

Gunnar Hesslow, NEO nr 2 år 2007: "Lycka är inte allt".

Magasinet 00-tal, nr 2 år 2003: Tema lycka, artiklar av Hans Ruin, Fredrik Lindström och Bengt Brülde.

Richard Layard: "Happiness – Lessons from a New Science", 2005.

Stefan Edman, SOU 2005:51: Slutbetänkande av Utredningen om en handlingsplan för hållbar konsumtion: "Bilen, biffen, bostaden – hållbara laster, smartare konsumtion".

Stefan Klein: "Lyckoformeln", 2005.

Samverkan och förnyelse

Samverkan, förnyelse och en väl fungerande samhällsorganisation som stödjer detta är grunden för att ett samhälle framgångsrikt ska kunna arbeta för en hållbar tillväxt.

Den här boken började med hur en liten spillra av tvåbenta primater från Afrika lyckades sprida sig över hela världen för att 150 000 år senare ha förökats till mer än 6 miljarder människor. Människans utveckling är en framgångshistoria som i grunden handlar om social organisation. Empati och samarbete har varit en synnerligen rationell evolutionär strategi genom årtusenden. Samarbete, men även förmågan att förändra sig. Det inte är de starkaste eller de intelligentaste varelserna som i längden överlever, enligt Charles Darwin, utan de som har störst förmåga att anpassa sig till nya förhållanden.

Betydelsen av samverkan och förnyelse för ett samhälle är ingen ny kunskap. Icke desto mindre är det viktigt att ibland påminna om denna betydelse samt att ständigt öka kunskapen kring hur man i praktiken bär sig åt.

Ansvarskommittén kommer i sitt slutbetänkande fram till samma slutsats. De har identifierat fyra förutsättningar för att hantera de utmaningar som Sverige står inför:

- 1) utvecklingskraft (förmåga till utveckling och förnyelse),
- 2) ett ökat medskapande,
- 3) helhetssyn och minskad sektorisering, samt
- 4) ökad tydlighet i (offentlig) ansvars- och uppgiftsfördelning.

De två första punkterna uttrycker behovet av förnyelse och samverkan, medan de två sista punkterna pekar ut två viktiga förändringar och förskjutningar av perspektiv som behöver göras i den svenska samhällsorganisationen.

Spela roll för rent spel

I vår förra bok *Spela roll* visade vi en teoretisk modell för hur lokal och regional utveckling skapas. Modellen utgår från den lokala eller regionala nivåns förutsättningar för tillväxt och utveckling i form av exempelvis storleken på arbetsmarknaden, branschstruktur, infrastruktur, geografiskt läge etc. Dessa förutsättningar har stor betydelse för en kommuns eller regions möjligheter. En populär boendekommun i en stor arbetsmarknadsregion har självfallet bättre förutsättningar för tillväxt och utveckling än en glesbygdskommun med åldrande befolkning och en ensidig industristruktur.

Utan statliga investeringar, i exempelvis infrastruktur, eller en stor företags-etablering är det svårt att på kort sikt förändra en kommuns eller regions förutsättningar. Däremot kan det gå att vända en till synes dålig förutsättning till något positivt. I Arjeplog blev snö, kyla och gles befolkning en konkurrensfördel när bilindustrin sökte en lämplig plats för sina biltester. Det kan också ske förändringar i omvärlden som snabbt förändrar potentialen i de förutsättningar man har. Kinas snabba tillväxt och klimathotet har exempelvis förändrat förutsättningarna för en rad norrländska kommuner. Ökade mineralpriser har gjort det lönsamt att öppna tidigare nedlagda gruvor och

med Örnsköldsvik i spetsen ser vi en biobränsleboom i delar av det skogrika Norrland.

Det är inte bara en kommuns eller regions yttre förutsättningar för hållbar tillväxt och utveckling som spelar roll. Det finns otaliga exempel på kommuner eller mindre orter som trots allmänt sett dåliga förutsättningar inte bara lyckas överleva utan också ha högre tillväxt än regioner med till synes bättre förutsättningar. Den andra delen av modellen handlar om människors egen förmåga – om de informella normer och värderingar som råder samt enskilda individers kunskaper och förmåga att ta vara på de chanser som uppkommer. På en nationell nivå omfattar modellen även hur väl landets formella institutioner fungerar och hur dessa ger incitament för utveckling. Ekono- men och nobelpristagaren Douglas North kallar förmågan att förändras med omvärlden för ”anpassningsbar effektivitet”. I modellen från *Spela roll* har vi ett närbesläktat uttryck – ”förmåga att samverka och kapacitet att ständigt förnya sig”. Vi lyfter fram följande fyra kvaliteter som viktiga för samverkan och förnyelse; social tillit, lärande, ledarskap och entreprenörskap. Nedan ges ett antal skäl varför dessa fyra faktorer är angelägna även i arbetet för en hållbar samhällsutveckling.

Social tillit

Det sociala kapitalet är en viktig grund för arbetet med hållbar tillväxt. I ett större sammanhang handlar hållbar tillväxt om att inte fastna i förlegade strukturer och system, utan att utvecklas utifrån de förutsättningar och begränsningar som naturen och människors fysiska och psykiska förmåga sätter. Douglas North och andra forskare menar att förändringsprocesser (som inte har med tvång att göra) generellt underlättas av ett högt socialt kapital.³⁸ Lika viktigt är det sociala kapitalet i det mindre sammanhanget. För att verka för en hållbar tillväxt på den lokala och regionala nivån är det viktigt att människor från olika samhällssektorer och yrkesbakgrunder kan se bortom de schablon- bilder som man ofta ger varandra, att man är öppen och reflekterande över andra människors perspektiv och att man därigenom uppnår en bra dialog med varandra.

Samtidigt som produktionen av standardiserade varor och tjänster i allt högre utsträckning förläggs till låglöneländer har den specialiserade kunskap och de sociokulturella band som befolkningen lokalt och regionalt byggt upp ökat i betydelse. Vissa konkurrensfördelar är helt enkelt svåra att flytta, exempelvis det sociala kapitalet, organisationskultur eller informell kunskap som skapats under lång tid kring en specialiserad produktion. Social tillit och tolerans³⁹ spelar även roll för det medborgerliga engagemanget samt för

*”Tillit
skapar tillit.”*

M. F. Schmaltz
1785–1869

³⁸ Om inte det inbundna sociala kapitalet dominerar.

³⁹ Enligt Richard Florida – teknik, talang och tolerans.

platsens attraktivitet och där människor vill verka och bo, dit söker sig också näringslivet.

*”Personally,
I’m always
ready to learn,
although I do
not always like
being taught.”*

Winston Churchill

Lärande

Lärandet genomsyrar alla nivåer i arbetet med hållbar tillväxt. Det handlar bland annat om att konkretisera vad hållbar tillväxt handlar om i människors vardag såväl privat som i deras yrken. Allt fler människor vill idag leva hållbart, men som konsument är det ibland svårt att göra en rimlig bedömning av vad som är bäst. Är exempelvis en tomat odlad i växthus i Sverige ett bättre miljöval än en tomat som fraktats hit från Spanien? Våra utbildningssystem behöver stimuleras för att de bättre ska kunna sprida kunskap om området och producenterna behöver incitament för att märka sina varor utifrån olika kriterier som exempelvis koldioxidutsläpp och ”rättvisa” produktionsförhållanden. Media är också en viktig aktör för att ge en rättvisande bild.

Illustration: Ulf Lundkvist

Så kallade lärande organisationer är betydelsefulla för att framgångsrikt kunna arbeta med hållbar tillväxt lokalt och regionalt. En lärande organisation är inte ett enhetligt begrepp eller en enhetlig teori, utan snarare ett samlingsnamn för ett antal tankar och erfarenheter som var för sig inte är särskilt nya, men som tillsammans utgör en god utgångspunkt för att samverka kring den form av komplexa frågor som hållbar tillväxt utgör. Det handlar bland annat om att få alla delaktiga genom att arbeta med dialog, att lyssna och vara öppen för andras perspektiv, att ta sig tid att reflektera och att premiera nyfikenhet och ifrågasättande. Problemet är att vi ofta fastnar i vårt eget kunnande och har svårt att ta till oss det systematiska lärandet i organisationen.

Entreprenörskap

Entreprenörer i alla dess former är viktiga för hållbar tillväxt. Det gäller personer som är innovativa, ser nya affärsidéer med en hållbar samhällsutveckling och startar företag. Kreativa människor som inom sina organisationer har nya idéer och är handlingskraftiga, personer med ledarskapsförmågor inom näringslivet, politiken, akademien eller övriga offentliga sektorn som söker sig utanför sina ramverk, bildar informella nätverk och driver frågor med andra lokala och regionala aktörer.

I takt med att miljöproblemen i världen stegras kommer marknadens efterfrågan på resurseffektiv teknik att öka. En systematisk satsning på hållbar konsumtion i Sverige skulle kunna vara tändvätskan för svenska patent, svensk tillverkning och en svensk offensiv exportstrategi som skulle ge tillväxt, exportinkomster, jobb och välfärd. Kommuner, landsting och regioner kan bädda för en stark hemmamarknad inom miljöteknikområdet bland annat genom miljöupphandling eller teknikupphandling samt genom att hjälpa mindre och mellanstora företag med miljöomvärldsbevakning och att "hitta ut i världen". Genom åren har kommuner byggt upp en gedigen kunskap kring ett hållbart samhällsbyggande som med ett statligt stöd skulle kunna leda till en rad internationella åtaganden och engagemang.

Med ett såväl ekonomiskt som fysiskt ansvar för den lokala samhällsplaneringen och infrastrukturen, har de svenska kommunerna utvecklat ett systemtänkande och en helhetssyn i arbetet med olika miljö- och utvecklingsfrågor. Systemtänkandet som omfattar bland annat planering, finansiering, administration, styrning, drift och underhåll, utbildning av personal och dialogen och kommunikationen med brukare och medborgare. Med andra ord hur man sätter in en verksamhet i ett helhetsperspektiv. Denna kunskap är också en allt viktigare del av den svenska miljöteknik- och miljö tjänsteexporten.

Saxat ur Hållbarhetsrådets rapport "Hållbarhetsrapporten"

"Det finns två typer av misstag – när man gör fel och när man inte gör något som borde göras. Den andra typen av misstag är värst eftersom man inte lär sig något av det."

Göran Carstedt, ordförande i stiftelsen Det Naturliga Steget

"Miljöteknikbranschen är full av världsförbättrare och civilingenjörer, men lider brist på entreprenörer och miljö-kunniga riskkapitalister."

Tomas Malmer, programchef Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA)

Svenska miljöteknikföretag är i allmänhet små och vårt rykte som miljöland är nära förknippat med avfallshantering, vatten- och luftrening. Vi har däremot halkat efter inom andra miljöområden som inte är kopplade till den kommunala verksamheten. Bristande förmåga att kommersialisera innovationer och att hitta villigt riskkapital är problem som miljöteknikföretagen delar med många andra branscher i Sverige. Investerare efterlyser framförallt klara besked från politiker om vad som gäller på sikt och hur de ekonomiska styrmedlen ska vara utformade så att företagen vågar planera efter dem.

”Om de bästa ledarna, när deras uppgift är slutfört, deras arbete utträttat, så säger människorna vi gjorde det själva.”

Kinesiskt ordspråk

Ledarskapet

Hur lyckas man skapa mänsklig energi? Det är när man bjuder in människor till något som upplevs meningsfullt. När man sätter in den egna verksamheten i något större. Då fungerar det inte att några beslutar och resten genomför. Man måste få till ett medskapande. Medarbetarskapet är minst lika viktigt som ledarskapet, men för att kanalisera denna kraft måste en ledare kunna etablera förtroende kring sin person och skapa ett tydligt synsätt att arbeta utifrån. En ledare ska ha förmågan att stödja de människor som driver en fråga, både i ord och handling, och göra tydliga och långsiktiga åtaganden som för frågan framåt. Det politiska ledarskapet ska sprida tänket och förklara för medborgare, media och andra aktörer hur visionen och delmålen kring hållbar tillväxt hänger ihop med de enskilda beslut som fattas.

I takt med att den lokala och regionala nivåns betydelse för hållbar tillväxt och utveckling ökat har de ledande förtroendevaldas roller förändrats. Den traditionella rollen som uppdragsförvaltare har minskat till förmån för rollen som samhällsentreprenör. Man agerar gränsövergångare och är ibland hängrännen mellan olika stuprörsorganisationer. Ofta handlar det om samverkan med näringsliv, men även med andra offentliga institutioner, universitet och civilsamhället. Denna samverkan rör främst frågor som har betydelse för hur kommunen eller regionen skapar resurser till sig själva, exempelvis näringslivsfrågor, arbetsmarknad, hållbarhetsfrågor, platsens attraktivitet för företag, boende och besökare m.m.

Engagerade individer tar ibland på sig en ledarroll för att driva en fråga framåt. En av de viktigaste faktorerna för ett gott lokalt arbete för hållbarhet är just förekomsten av eldsjälur. Det faktum att socioekonomiskt likartade grannkommuner många gånger har högst skilda ambitionsnivåer för sitt hållbarhetsarbete, torde mer än någonting annat bero på förekomst eller frånvaro av eldsjälur (Naturvårdsverket 2007).

”Att vara chef är en position, att vara ledare är en relation.”

Helge Brattgård,
teologie doktor
i etik

Några ord på vägen

”Vi kommer alla att märka en rad förändringar i våra liv. Jag tror att när vi gör dessa förändringar kommer vi inte alls uppleva att vi backar, utan istället att det är ett annat sätt att gå fram. Vi kommer att omvärdera oss själva och upptäcka att trygghet och frihet är många andra saker än vi tror.”

Andreas Carlgren, miljöminister, om hållbar tillväxt

Det är inte ovanligt att vi korrigerar våra bilder av verkligheten, det är en del av mänsklighetens utveckling och framgång. Ibland sker det i en långsam process, exempelvis vår förändrade syn på rökning, ibland kan uppvaknandet bli betydligt tuffare, som när spekulationsbubblor brister. Klimathotet är speciellt omskakande för många människor, dels för att klimatförändringarna på ett allvarligt sätt hotar vårt framtida välbefinnande, dels för att en del av de lösningar som experter förespråkar utmanar människors val av livsstilar.

Klimathotet ställer nya krav på oss människor. Något måste göras, men det går inte att adressera hela ansvaret för att göra samhället hållbart till en enskild grupp aktörer, vare sig de heter politiker, producenter, medborgare, konsumenter eller något annat. Att verka för en hållbar samhällsutveckling är såväl ett ansvar som en möjlighet för alla individer och nivåer i samhället – inte minst kommuner, landsting och regioner där det finns särskild rådighet i frågan. Det behövs internationella överenskommelser som ställer krav på minskade koldioxidutsläpp, utveckling av miljöteknik, ekonomiska styrsystem för att styra konsumtionen mot och uppmuntra produktionen av resurssnåla varor och tjänster, system och strukturer som främjar hållbarhet samt medvetna människor i rollerna som medborgare, företagare, arbetstagare och konsumenter. Det handlar om att hitta långsiktigt hållbara lösningar för hur vi bor, hur vi färdas och hur vi äter.

Lyckas vi möta dessa utmaningar i tid finns det inget som talar för att människor i Sverige skulle behöva minska sitt välbefinnande i framtiden. Att utvecklas är något positivt, men få tycker om att anpassa sig. För nya generationer kommer den nya miljötekniken och de mer hållbara konsumtionsmönstren vara något självklart. Vi som redan är vuxna får kanske kämpa lite för att förändra gamla värderingar och invanda rutiner. Men i backspegeln kommer vi alla att betrakta det som nu förhoppningsvis sker som mänsklig utveckling. Hoppas ni blivit inspirerade av denna bok och må den kraft som finns på lokal och regional nivå vara med er!

KÄLLOR:

Formas och VINNOVA: "Forskningsstrategi för miljöteknik – redovisning av regeringsuppdrag till Formas och VINNOVA", 2007-02-01.

Naturvårdsverket: "Hållbarhetens lokala horisont – forskning om kommunernas arbete med miljö och hållbar utveckling". Rapport 5674, 2007.

Sveriges Kommuner och Landsting, Ansvarsprojektet: "Ett bredare regionalt uppdrag? – regionala perspektiv på hållbar utveckling", 2005.

Sveriges Kommuner och Landsting: "Spela roll – en bok om lokal och regional utveckling", 2005.

Rent spel

En bok om hållbar tillväxt på lokal och regional nivå

”Samverkan, förnyelse och en väl fungerande samhällsorganisation som stödjer detta är grunden för att ett samhälle framgångsrikt ska kunna arbeta för en hållbar tillväxt.”

Jan Torége, projektledare

Detta är den fjärde boken i en serie av rapporter som Sveriges Kommuner och Landsting gjort tillsammans med Arena för Tillväxt. *Mot Strömmen* (2001), *På Spåret* (2003) och *Spela Roll* (2005) var de första tre som utifrån olika perspektiv handlade om lokal och regional utveckling.

Med *Rent Spel* integrerar vi miljödimensionen till den ekonomiska och sociala dimensionen av utveckling och tillväxt. Samtidigt har vi kvar perspektivet på den lokala och regionala nivån. Boken baseras främst på aktuell forskning och utredningar, men också på ett antal intervjuer med representanter från kommuner och regioner.

Boken riktar sig i första hand till beslutsfattare i kommuner, regioner och näringsliv, men även till andra som vill lära sig mera om hållbar tillväxt och som vill verka för ett hållbart framtida samhälle. Vi hoppas att boken bidrar till att öka förståelsen för hållbar tillväxt, vad det står för och dess betydelse för lokal och regional utveckling.

Förbundens trycksaker beställs på
tel 020-31 32 30 eller på vår hemsida www.skl.se

Priset är 200 kr plus moms och porto.

ISBN 978-91-7164-251-6

Sveriges Kommuner och Landsting
Hornsgatan 20, 118 82 Stockholm, Tel 08-452 70 00